



könyv
könyvtár
könyvtáros

2003
augusztus

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

12. évfolyam 8. szám

2003. augusztus

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Pogány György:** Egy folyóirat két címéről – szakmai és politikai háttérrel, a TMT ötvenedik évfolyama kapcsán 3
- Papp István:** Gondolatok egy ötvenéves folyóirat kapcsán 10

Műhelykérdések

- Az állománygyarapítás problémái: teológia 15

Extra Hungariam

- Szabó Tamás Péter:** Gazdasági és üzleti információk szolgáltatása franciaországi nyilvános könyvtárakban 26

História

- Kocsy Anikó:** Herr von Kaján – Kaján Ábel (Pákh Albert [1823–1867]) ... 38
- Rétfalvi Gábor:** Az Egyházmegyei Könyvtár létrejöttének hatása Szombathely művelődési viszonyaira 1791–1799 43

Kiállítások

- Voigt Vilmos:** Kalev fiát képek festik 49
- Fülep Katalin:** Új szerzemények és kiállítás az OSZK-alapító leszármazottainak dokumentumaiból 51

Könyv

- A magyar orvostörténeti irodalom 1715–1944 58

From the contents

György Pogány: About the 50th anniversary of „Scientific and Technical Information” (3);

István Papp: Thoughts about a LIS journal celebrating its 50th anniversary (10);
Collection development in the theological field (15)

Cikkeink szerzői

Fülep Katalin, az OSZK munkatársa; *Kocsy Anikó*, az OSZK osztályvezető-helyettese; *Papp István*, a FSZEK ny. főigazgató-helyettese; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Rétfalvi Gábor*, a Szombathelyi Megyei Könyvtár munkatársa; *Szabó Tamás Péter*, egyetemi hallgató; *Voigt Vilmos*, az ELTE tanszékvezető professzora

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram



Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

Egy folyóirat két címéről – szakmai és politikai háttérrel, a TMT ötvenedik évfolyama kapcsán

A magyar könyvtár- és tájékoztatásügy szocialista korszakának mintegy négy évtizedes történetéből kétségtelenül az első – az 1960-as évek közepén, második felében záruló – az eseménydúsabb, az izgalmasabb; akár úgy is fogalmazhatnánk: a drámaibb. Elsősorban nem is azért, mert új intézmények, szervezeti formák keletkeztek, és ha egy teljesen újnak nem is mondható, ám tömegesen mégiscsak ekkor megjelenő hivatás kereste sajátos identitását a „bevett” értelmiségi pályák között. A magyar könyvtárügy adott korszakának története attól vált drámaivá, hogy milyen úton, módon – és áron – sikerült megteremteni – vagy inkább: hogyan próbálták megteremteni – egy hivatás szakszerűsége alapozott autonómiáját egy totalitárius politikai rendszer túlideologizált közegében. Max Weber és az ő nyomdokain járó historikusok sok nemzedéke abban látja a nyugati társadalom, kultúra, gazdaság sikerét, hogy szilárd szakszerűségeen nyugvó munkakultúra – Webernél a „protestáns etika” – hatja át, dinamizálja az individuumot, a racionális intézményi keretekben kellő függetlenséggel tevékenykedő szakértelmiségit és a különféle korporációkat. Ennek természetesen voltak nyomai Magyarországon és szűkebb területünkön, a könyvtárügyben is.

A magyar könyvtár- és tájékoztatásügy a külföldi, nyugati országok gyakorlatához képest azonban némileg megkésve csak a XX. század közepére, zömmel, ha nem is teljesen egészen a szocialista időszakban hozta létre szakmai infrastruktúrájának – képzés, szaksajtó, szakmai szervezetek, központi szolgáltatások – differenciált halmazát. Ez az infrastruktúra az 1949 utáni években a végtelenül centralizált irányítási formának köszönhetően nem függetleníthette magát a politikától, illeszkednie kellett céljaiban, frazeológiájában, szervezeti megoldásaiban a nagy egészhez: a szocialista művelődés- és tudománypolitikához, a szakszerűség csak annyira érvényesülhetett, amennyire összeegyeztethető volt az ideológiával. De: mindezek ellenére volt némi lehetőség a „szakma” becsmepészésére a túl egysíkúvá gleichschaltolt könyvtár- és tájékoztatásügybe, a „nagypolitika” rezgéseit érzékeny szeizmográfként érzékelve, azokat persze inkább követve, mintsem megelőzve; vagyis 1953 után – mai szemmel nézve – már jól érzékelhetően, egy évtizedeken áthúzódo, korántsem egyenesvonalú trend kezdeteként. Hol egy-egy, akkor bizarrnak tűnő és azon meglehetősen „eretneknek” bélyegzett vélemény megfogalmazásával, hol szívós aprómunkával, a kompromisszumok keresésével, sokszor meghátrálva, de összességében mégis a szakszerűséget érvényesítve. Az utóbbira *Kovács Máté* és *Sallai István* pályafutása a jól ismert példa (szakmánk sok más neves és kevésbé híres képviselője mellett), az előbbire *Bodri Ferenc*, illetve a „Bodri-ügy” lehet az egyik, kevésbé köztudott bizonyíték. Bodri Ferenc egyetemi hallgató 1954 márciusában a falusi és üzemi könyvtárosok számára tartott országos értekezleten felszólalt, és

megkérdőjelezte a könyvtárügy addig vitathatatlanak tekintett alapelvét: „Szerintem pusztán másodrendű feladata a népkönyvtárnak és a tudományos könyvtárnak egyaránt az, hogy bizonyos állami kérdéseket, állami határozatokat propagáljanak. A könyvtár nem arra való, hogy megtömjük plakátokkal, faliújságokba való dolgokkal. (...) Azt hiszem, hogy a magyar népkönyvtárügy azért volt olyan sekélyes, azért találhattunk annyi hibát a magyar népkönyvtárügyben, mert a népkönyvtárakat elsősorban propagandaeszköznek tekintik, elsősorban bizonyos célokat szeretnének vele elérni, nem pedig azt az egy célt, amelyet az előbb említettem, a műveltség terjesztését a dolgozók és a dolgozó parasztság körében.”¹ A felszólalás vihart kavart, elhatárolta magát külön írásban *Haraszthy Gyula*, az egyetemi tanszék akkori vezetője². (Nem tchetett mást, mert vita zajlott a könyvtárosképzésről abban az évben, és a Bodrit ostromozó felszólalók a tanszék szakmai és politikai felelősségét is feszegették.) Bodri tényleg „megdöbrent” álláspontot képviselt; a „helyes”, a „politikailag korrekt” felfogást a konferencia egyik résztvevője fejtette ki: „Dolgozó népünknek pártos könyvtárosokra van szüksége, olyanokra, akiknek a pártosság, a marxi-lenini ideológia a vérükké vált, akik hivatásukat szenvedélyesen szeretik és ideológiai vezetőjükül a marxi-lenini elméletet fogadják el és szeretik a pártot.”³ Hogy valóban volt igény egy másfajta könyvtári paradigma megteremtésére (és immár nyomdafestéket is kapott – igaz, két évvel később), bizonyítja *Győri György* cikke⁴. A szerző olyan tabutémákat feszegetett, mint hogy van-e értelme a könyvtári zárt anyagoknak, helyes-e az a gyakorlat „Hogy ha a párt kizár valakit tagjai sorából s még hozzá határozatban is megbélyegzik az illetőt, holtbiztos, hogy műve rövidesen ott szerepel a bezúzendó könyvek listáján. (...) Döntse el az idő, hogy mely könyv marad meg a könyvtárban s mely könyvet ítél halálra az olvasóközönség.”

Ilyen átpolitizált légkörben új és figyelemre méltó elemmel bővült a hazai szaksajtó: 1954 őszén jelent meg az idén az ötvenedik évfolyamát jegyző *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* elődje, a *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója*. A folyóirat keletkezése, kezdeti céljai, feladatai elválaszthatatlanok az 1950-es évek könyvtárpolitikai vitáitól és a könyvtári szakszerűség fokozatos, de érezhető és különféle intézményekben is tetten érhető térnyerésétől, címváltozása, profiljának változása 1963-ban pedig kifejezte egy tágabb látókörű, korszerűbb könyvtár- és tájékoztatásügyi koncepció megszilárdulását.

Könyvtár és dokumentáció

Szakmánk 1945 utáni néhány éve a forrongás, az útkeresés időszaka. Elkészült – de hatályba soha nem lépett – 1947-ben a könyvtári törvény tervezete, amely széles körű autonómiát adott volna a könyvtáraknak: lényegében az önkormányzatiság elvén alapult a tervezet, és a politikától viszonylag függetlenül hozta volna létre a magyar közművelődési könyvtári rendszert⁵. A szakkönyvtárakkal, a dokumentáció kérdéseivel nem foglalkozott, ugyanakkor kezdeményezések születtek a korszerű elveken nyugvó szakirodalmi tájékoztatás kialakítására – elsősorban a műszaki területen. *Káplány Géza* – aki már az 1930-as évek végén felismerte a dokumentáció fontosságát – a *Technológiai Intézet* könyvtárát olyan irányban kívánta fejleszteni, hogy a műszaki szakirodalmi szolgáltatások központja lehessen. Felvetését

nem fogadta el a *Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete*, és a maga kebelén belül alapította meg a *Műszaki Dokumentációs Központot*, illetve indította meg 1947 márciusában a *Külföldi Technika Szemléje* című referáló folyóiratot: ez a kiadvány minden későbbi magyar referáló szolgáltatás őse. Hamarosan azonban intézményesült a dokumentáció: az ipari üzemek államosítása után, 1949. január 1-jén megalakult az *Országos Találmányi Hivatal* mint a korábbi Szabadalmi Bíróság utódszerve, és a mintegy 4 millió szabadalmi leírás kezelője a Hivatal egyik újonnan felállított szervezeti egysége, a Dokumentációs Osztály lett. A dokumentáció, a szakirodalmi tájékoztatás állami feladattá vált és nemcsak a műszaki területen: 1949. június 29-én jelent meg a 4118/1949/136. számú kormányrendelet az *Országos Dokumentációs Központ* és öt szakmai dokumentációs központ – műszaki, mezőgazdasági, könyvtári, orvostudományi és gazdasági – felállításáról.⁶

Tulajdonképpen ekkor kezdődött el a könyvtári és dokumentációs szolgáltatások feletti vita. Kétségtelenül számtalan szakmai érv is elhangzott pro és kontra a két álláspont hívei között. A vita érintette a szolgáltatások jellegét, körét, mélységét; szó volt arról, hogy két önálló területről van-e szó, netán egyik a másik része, és ha igen, akkor melyik az alá- és melyik a fölérendelt. A hétköznapiok világára lefordítva ez a szervezeti forma kialakítását jelentette, azt, hogy a könyvtár tartozzon-e egy dokumentációs központ alá vagy a dokumentációs részleg egyik osztálya, szervezeti egysége legyen-e valamely könyvtárnak. A – *Futala Tibor* találó kifejezésével⁷ – „meddő hitviták” a két terület képviselői között természetesen gyakorlati okok miatt is dúltak, melynek hátterében az elégtelen pénzügyi keretek álltak. *Jánszky Lajos* írta, hogy a legtöbb folyóirat csupán egy példányban jár az OMK-ba, így az előbb vagy a könyvtári olvasószolgálatba kerül, vagy a dokumentációs részleghez: valamelyik szolgáltatás óhatatlanul sérelmezi a döntést, valamelyik csak késve képes feladatát ellátni.⁸

1949-ben tehát úgy tűnt, hogy a hazai szakirodalmi tájékoztatás, a dokumentáció megfelelő intézményi formák között működhet. A műszaki dokumentáció országos feladatkörű szerve 1949. szeptember 1-jétől a Találmányi Hivatal dokumentációs osztályából kifejlesztett *Műszaki Dokumentációs Központ* lett. Ehhez az intézményhez csatolták a Technológiai Könyvtárt, az egyesített intézmény *Műszaki Dokumentációs Központ és Központi Technológiai Könyvtár* néven kísérelte meg kettős – könyvtári és dokumentációs – feladatát ellátni. A könyvtár sérelmezte a döntést. Az egyesítés – ami még hosszú évekig egyébként csak papíron valósult meg, hiszen a könyvtár a József krt. 6., a dokumentáció a Rákóczi út 5. szám alatt működött – hosszú ideig tartó áldatlan vitát indított el.⁹ A kezdeti évek hangulatáról 1958-ban a következő értékelés adhat fogalmat: „A MÚDK kezdetől fogva arra törekedett, hogy a könyvtárt a dokumentáció kiszolgálójaként maga alá rendelje. Ez a felfogásbeli különbség a következő években számos vitára adott alkalmat és megindult a harc a hegemóniáért.”¹⁰

1952-re eldőlni látszott a küzdelem. A könyvtárakról szóló kormányhatározat alapelvei évtizedekig meghatározták a hazai könyvtárügy fejlődését, bizonyos részei még ma is részét képezik a könyvtári rendszernek (a központi szolgáltatások OSZK-ba kerülése, a debreceni egyetemi könyvtár nemzeti könyvtári jellege, megyei könyvtárak kialakulása, könyvtárellátás intézményesülése). A könyvtárügy egysége jegyében a Műszaki Dokumentációs Központ és Központi Technológiai Könyvtár főhatósága 1952. július 1-jétől megváltozott, az intézmény az Országos

Tervhivatal helyett a Népművelési Minisztérium irányítása alá került, és neve októbertől *Országos Műszaki Könyvtár*ra módosult. A dokumentáció szerepe másodlagossá, némileg gyanússá vált¹¹, a könyvtári funkciók megerősödtek, az OMK lett a vállalati műszaki könyvtárak módszertani irányító központja, és a kormányhatározat előírta feladatuként, hogy „a közvetlen könyvtári tevékenység mellett rendszeres segítséget nyújtson a tömegkönyvtáraknak a technikai irodalom propagandája terén”.¹² A dokumentáció megítélésében az 1956. évi 5. számú, a könyvtárakról hozott törvényerejű rendelet sem hozott alapvető változást. Ugyan bekerült a jogszabályba a dokumentáció, de megszabta: a dokumentációs tevékenységet folytató intézményeket a szakmailag legmegfelelőbb könyvtárakhoz kell csatolni. Futala Tibor sarkított, de a lényegét jól megragadó megfogalmazásában: a rendelkezés „máshogy nem értelmezhető, mint gyámság alá helyezésnek.”¹³ Az OMK kétségtelenül országos hatókörű intézményként működhetett, de osztozott is a többi országos feladatkörű tudományos könyvtár sorsában: egyik legfontosabb feladata a propaganda, az agitáció volt. Az, ami ellen 1954-ben Bodri Ferenc tiltakozott. A korabeli szaksajtó szinte csak ezekről az akciókról és a módszertani segítségről adott hírt, kellő alapot szolgáltatva 1952 végén az *I. Országos Könyvtáros Konferencia* résztvevői közül *Dienes László* és *Zoltán József* bírálataira.¹⁴ Az agitációs munkából, módszertani segítségből egyébként kivette részét az *Országos Széchényi Könyvtár* is, részben a kormányrendelettel megszületett Módszertani Kabinet révén, részben munkatársai terepmunkájával. *Varjas Béla*, az OSZK irodalomtörténész képzettségű vezetője jó példát mutatott: három napon keresztül segítette az egercsehi bányatelep könyvtárát tanácsaival.¹⁵

Az I. Országos Könyvtáros Konferencia összességében hozzájárult a szakmaiság megerősödéséhez, a könyvtári szaksajtó differenciáltabbá válásában éppúgy szerepe volt, mint a könyvtári szakmapolitikai intézményrendszer bővülésében: az elfogadott határozat indítványozta Könyvtárügyi Tanács szervezését – ez a testület lett a következő évben az *Országos Könyvtárügyi Tanács* –, és felvetette egyes nagy könyvtárak mellett könyvtári tanács szervezését.¹⁶ Utóbbi grémium *Műszaki Tanács* néven alakult meg, és a műszaki szakterületet volt hivatva képviselni tanácsadó szervként a Népművelési Minisztérium Könyvtári Főosztálya mellett.¹⁷ A bürokratikusan működő, gyakran formálisan és rendszertelenül üléselő testület felállítása abból a szempontból volt figyelemre méltó, hogy nagyon bizonytalanul ugyan, de felismerődött: nem szerencsés természetes ipari háttérrel elszakítani egy műszaki feladatok támogatására hivatott intézményt. Ez az érv évekkel később markánsan megjelent *Dúzs János* cikkében, amelyben felvetette, hogy az OMK kerüljön ki a Művelődési Minisztérium fennhatósága alól, „a saját műszaki talajába kell ágyazni és a műszaki fejlesztést országosan irányító szerv” közvetlen irányítása alá kell helyezni.¹⁸

1954-ben egyfajta pezsgés kezdődött el a hazai könyvtári életben. Megkezdődött a könyvtári jogszabály előkészítése az Országos Könyvtárügyi Tanács áprilisi ülésén¹⁹, ugyanebben az évben a könyvtártudományi kutatások koordinálására megalakult az *MTA Könyvtártudományi Főbizottsága*. Programját, a megoldandó feladatokat *Kóhalmi Béla* foglalta össze²⁰, előterjesztése egyik fejezete a dokumentáció kérdéseit is taglalta. 1954-ben ebbe a kétségtelenül élénkebbé váló szakmapolitikai közegbe lépett be az OMK által kiadott *Műszaki Könyvtárosok Tá-jékoztatója*.

Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatójából Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Az új folyóirat első száma 1954 őszén jelent meg mint az OMK módszertani kiadványsorozatának tagja. Szerkesztője a Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója fennállása alatt *Jánszky Lajos* volt. A lap azt a célt szolgálta, hogy „a vállalati műszaki könyvtárosok és az Országos Műszaki Könyvtár közötti kapcsolatokat szorosabbra fűzze”, segítséget nyújtson a szakkönyvtárosoknak, és híradója legyen a műszaki könyvtárosok munkaversenyének – ahogyan a programadó cikk vázolta a Tájékoztató szerkesztési koncepcióját. Az első évfolyam két számát a Tervnyomda készítette, 1955-től azonban szerényebb külsőben, házilagos kivitelezésben, stencilezve, kezdetben 500, később már 1000 példányban látott napvilágot. Periodicitása többször változott, 1955-ben öt, 1956-ban hat, 1957-től négy, 1960-tól ismét hat száma jelent meg. A Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója címének és a kor könyvtárpolitikai gondolkodásának megfelelően elsősorban könyvtári lap volt, alapvetően gyakorlatias, módszertani jellegű, a konkrét könyvtári munkát segítő írások jelentek meg hasábjain. A dokumentáció kérdéseivel az MKT-ban közölt 474 cikk közül 125 foglalkozott, Futala Tibor számítása szerint ez a közlemények 26,3%-a.²¹ A dokumentáció kérdéseit vizsgáló cikkek rendszeresen beszámoltak az OMK tájékoztatási szolgáltatásairól, az országos vagy ágazati szakirodalmi tevékenységről – már ebben a korai időben is jellemezte a lapot egyfajta fogékonyság a korszerűbb szemléletű közlemények publikálására. Ugyanakkor az is tény, hogy elméleti jellegű cikkek a szakirodalmi tájékoztatásról alig-alig jelentek meg; sajátságos, hogy az 1955-ben az MTA folyóirataként újjászervezett Magyar Könyvszemle az 1960-as évek elejéig szinte több ilyen jellegű tanulmányt közölt, mint az MKT.²²

Az OMK helyzete az 1950-es évek végére konszolidálódott, még a forradalom előtt a könyvtár és a dokumentáció fizikai integrálása is megtörtént a Múzeum u. 17. és a Reviczky u. 6. szám alatti egybekapcsolt épület birtokba vételével. 1957-től Jánszky Lajos kapott főigazgatói megbízást, és az OMK 1958-tól a *FID* társult tagja lett.²³ Az új főigazgató még ugyanebben az évben kezdeményezte az intézmény feladatait jobban tükröző és kifejező *Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ* elnevezés engedélyezését a főhatóságnál – erre azonban csak 1962-ben került sor, kétségtelenül megváltozott körülmények között. Dúzs János cikkéről már korábban szó volt²⁴, a szerző a kívánatos új főhatóságként az akkoriban megszervezett *Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságot* nevezte meg. Az OMFB-t az 1017/1961. számú kormányhatározat hívta életre mint a műszaki fejlesztés szakminisztériumok közötti koordináló szervét és távlati fejlesztési irányelvek kidolgozásának felelősét. Az OMFB elnöke állította fel a Dokumentációs Állandó Bizottságot a műszaki szakirodalmi információ országos rendszerének kidolgozására.²⁵ A dokumentáció megnövekedett szerepét jelezte az is, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács 1962-ben megváltoztatta nevét, a továbbiakban mint Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács végezte feladatát. Az újjászervezett Tanács feladata volt, hogy kidolgozza a dokumentáció és a könyvtárügy fejlesztésének egységes irányait, illetve megoldást keressen a szakirodalmi tájékoztatás elvi, módszertani jellegű problémáira. A testület egyik alelnöke az időközben az OMFB főosztályvezetőjévé kinevezett Jánszky Lajos lett.²⁶ Az Or-

számos Műszaki Fejlesztési Bizottság elvi irányításának biztosítékát és szempontjainak képviselőjét jelentette, hogy Jánszky maradt az újjászervezett folyóirat főszerkesztője 1966-ig. A személyi folytonosság értelemszerűen egyfajta szemléleti kontinuitást is jelentett.

Mindezek a külső, politikai és szakmapolitikai koncepcionális változások, illetve a tájékoztatásügy nemzetközi trendjének új jelenségei vezettek el a Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója átalakulásához, címváltozásához. Az OMKDK 1962-ben a lap fejlesztéséhez, átalakításához kérte a főhatóság hozzájárulását, amelynek birtokában 1963-ban jelent meg a Tudományos és Műszaki Tájékoztató első száma. A folyóirat főszerkesztője beköszöntő írásában a régi-új lap profilját illetve a címváltozást a következő szavakkal jellemezte és indokolta: „A műszaki fejlesztés és a távlati tudományos terv témáinak gondos és helyes előkészítéséhez, kidolgozásához, valamint a kidolgozott tervek végrehajtásához feltétlenül szükséges a gyors és hatékony információ, vagy a hazánkban jobban elfogadott terminológia szerint: a tudományos, műszaki tájékoztatás. A műszaki tájékoztatás széles területet ölel fel. Magába foglalja többek között a szakkönyvtárak tájékoztató tevékenységét, a szakirodalmi tájékoztatást, az audiovizuális eszközökkel történő tájékoztatást, így a filmet, továbbá a szemléltetés útján kifejtett tevékenységet, pl. kiállításokat.”²⁷ A lap által gondozni kívánt témák között található a már a Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója által is felvállaltak, de úgyszintén megjelenik a szakirodalmi tájékoztatás gépesítésének és automatizálásának összetett kérdésköre.

A Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatójának átalakulása, új néven „igazi” folyóirattá válása fontos állomása volt a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy teljes értékű, differenciált és a korszerű igényeknek mindjobban megfelelni képes szakmai infrastruktúra kialakulásának. Megszilárdulásával formálódhatott ki a könyvtári folyóiratok világos, egymástól jól elkülönülő profilja, és a hazai szakirodalmi információ is megtalálta saját orgánumát. Az a folyamat, amelyre írásunk bevezető részében utaltunk, miszerint az 1960-as évek közepére, második felére lezárult a magyar könyvtárügyben egy korszak, természetesen nem köthető kizárólag sem a TMT-hez, sem a műszaki információ jelentőségének megnövekedéséhez. De az új könyvtári és tájékoztatásügyi szemlélet sem alakulhatott volna ki, pontosabban csak vontatottabban, bonyolultabban a folyóirat hiányában. És nem utolsósorban: a lap következetesen alkalmazott minőségcentrikus szerkesztési gyakorlatára nélkül a könyvtár- és tájékoztatásügy szakmai autonómiájának kiteljesedése is feltehetőleg még több kitérővel teli pályán haladt volna. (Reménykedjünk a múlt időben.)

Pogány György

JEGYZETEK

- 1 Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekezletéről. = A Könyvtáros, 1954. 4. 11. p.
- 2 Haraszthy Gyula: Egy el nem mondott felszólalás. = Uo., 1954. 5. 19. p.
- 3 Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekezletéről. = Uo., 1954. 4. 12. p.
- 4 Könyvtári életünk demokratizmusáért! = Uo., 1956. 8. 561–566. p.

- 5 Sebestyén Géza: Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. = Könyvtártudományi tanulmányok. 1968. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp. 1968. 581–606. p.
- 6 Kőhalmi Béla: A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban 1945–1965. Bp. 1967. 9–12. p.
- 7 Futala Tibor: A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás harminc éve. 2. rész. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1984. 12. 477. p.
- 8 Jánszky Lajos: A műszaki dokumentáció problémái és feladatai Magyarországon. = Magyar Könyvszemle, 1956. 2. 107. p.
- 9 Benedek Jenő: Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története 1950–1983. Bp. 1983. 15., 41–45. p.
- 10 Az Országos Műszaki Könyvtár jubileumi évkönyve. Idézi Kőhalmi i. m. 12. p.
- 11 Benedek Jenő i. m. 89–92. lapján tárgyalja a dokumentációs kiadványok „nyersanyagul” szolgáló nyugati műszaki folyóiratok 1951–1957 közötti politikai cenzúráját.
- 12 A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 204–3/1952. számú határozata a könyvtárügy fejlesztéséről. = Könyvbarát, 1952. 6. 21. p.
- 13 Futala Tibor i. m. 1. rész. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1984. 11. 430. p.
- 14 Pogány György: A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története 2. rész. = Könyvtári Figyelő, 1997. 1. 14–15. p.
- 15 Varjas Béla: Az egercsehi bányatelep könyvtárában. = A Könyvtáros, 1953. 1. 18–19. p.
- 16 Az I. Országos Könyvtároskonferencia határozata. = Könyvbarát, 1952. 12. 24–27. p.
- 17 Műszaki Tanács segíti az Országos Műszaki Könyvtár munkáját. = A Könyvtáros, 1953. 4. 22. p., Benedek Jenő i. m. 52–54. p.
- 18 Dúzs János: A műszaki propaganda fejlesztésének néhány alapvető kérdése. = Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója, 1961. 1. 45–53. p.
- 19 Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. 182–201. p.
- 20 Könyvtártudományunk feladatai. Bp. 1954. (Klny. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei VI. köt. 3–4. sz.)
- 21 Futala Tibor i. m. 1984. 11. sz. 437. p.
- 22 A Magyar Könyvszemle 1955–1962 közötti nyolc évfolyamában 21, a dokumentáció elméleti vagy gyakorlati kérdését taglaló írás jelent meg. A könyvtári szaksajtó egészséges differenciálódását jelzi, hogy a nagy múltú és eredendően történeti irányultságú folyóirat „visszatalált” eredeti profiljához, illetve átruházhatta e témák gondozását a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásra és az éppen ezekben az években átalakuló Könyvtári Figyelőre.
- 23 Benedek Jenő i. m. 129. p.
- 24 Vö. a 18. sz. jegyzettel.
- 25 Benedek Jenő i. m. 132. p.
- 26 Faragó Lászlóné: Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács. = Könyvtári Minerva 2. kötet. Szerk. Faragó Lászlóné. Bp. 1965. 121–128. p.
- 27 Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1963. 1. sz. 1–2. p.

Gondolatok egy ötvenéves folyóirat kapcsán

A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (közkeletű nevén Téemté) idei számainak borítóján ott ragyog a sugarak központjában az ötvenes szám, amely országot-világot arra emlékeztet, hogy fél évszázadra vezet vissza történetét. Ilyenkor illik a laptársaknak, de az egész szakmának is születésnapra köszöntőt mondania, amelybe a jókívánságok és méltatások mellé akár kritikai megjegyzések is beleférnek. Hiszen mi adna erre jobb alkalmat, mint egy ilyen kerek évforduló. S arra is, hogy valaki alapos gondossággal megírja a lap krónikáját.

Nos, ez az írás egyiket sem teljesíti, mert szerzője érdemesebbekre bízta mind a főhajtást, mind az elemző–kritikai–kronológiai méltatást. Amire ő vállalkozik az az, hogy közreadja azokat a gondolatait, amelyek a Téemté forgatása, olvasása, lektorként, referátorként, fordítóként, néha szerzőként való közreműködése során ha nem is ötven, de jó harminc év alatt eszébe jutottak, s amelyek talán egy-két szempontot adhatnak a lap értékeléséhez.

Szép, szép az ötven év, de mit sem ér, ha a futó évfolyam éppen aktuális száma nem sikerült. Egy folyóiratnak megjelenésről megjelenésre igazolnia kell létét, kell elfogadtatnia létjogosultságát. A dicső múlt, a polcokon sorakozó bekötött évfolyamok nem adnak mentséget a napi szerkesztői munka számára. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a számonként közzétehető anyag minősége nem egyenletes: vannak sikerültebb füzetek, s vannak olyanok is, amelyek a lapzárta szigorú határidejének köszönhetik létüket. Ezért veszélyes foglalkozás a szerkesztőé; nem a szerzőkön kéri számon, ha elbóbiskoltak, hanem a szerkesztőn, hogy nem ébresztette fel őket. Az nem érv egy periodikus kiadvány további megjelentetése mellett, hogy már 10–25–50–100 év óta „folyik”, s milyen nagyszerű írások láttak benne valaha napvilágot, ha nem képes számról számra a mában bizonyítani, hogy van mondanivalója a jövő számára is.

Azt hiszem, egy folyóirat a szakmai közgondolkodás nyilvános színtere. Ha nem képes fórumot nyújtani ennek, és nem képes nyilvánosságra hozni a maga választott szektorában azokat a gondolatokat, eszméket, tapasztalatokat és fejleményeket, amelyek a szakmai közösséget foglalkoztatják és befolyásolják fejlődését, aligha képes megfelelni küldetésének. A gondolatok azonban nem spontán módon találják meg útjukat a fórumra, hanem rászorulnak a szerkesztőség segítségére és ösztönzésére. S ráadásul sok esetben éppen a hasznos gondolatok kívánják meg ezt a támogatást, a haszontalanok néha meglepő életerővel bírnak. Kérdéses azonban, elháríthatók-e az utóbbiak, ha a cél a közgondolkodás szolgálata?

A folyóirat nemcsak a szakma „fejében” zajló folyamatokról ad hírt, hanem tájékoztat a szakma életéről is. Az ember elvárná tőle, ha visszamenőlegesen átlapozza számaint, hogy valamiféle képet kapjon arról, ami egy-egy adott időszakban az érdeklődés homlokterében állt, ami a közvéleményt foglalkoztatta, a trendek alakulá-

sáról, az eseményekről, az életjelenségekről. Ez persze formális kronológiát is jelenthet, de történhet áttételesen is a valóság folyamatait tükröző, különféle műfajú reflexiókkal is. A reflektálás magában hordozza a kritika, az értékelés elemét, s öreg hiba, ha nagy horderejű, a szakma és a használói kör lényeges ügyeit érintő fejlemények kritikátlanul, pláne említetlenül maradnak.

Válhat a kutatásszervezés műhelyévé is egy folyóirat. Az utóbbi években (két évtizedben?) mintha gyengült volna a céltudatos, szakmai konszenzuson (általánosan elfogadott kutatási terveken) alapuló kutató–fejlesztő munka. Vigyázat, nem a kutató–fejlesztő munka hiányát panaszolom – hiszen igen szép eredményekkel büszkélkedhetnek egyes műhelyek, és az egyéni teljesítmények is minden elismerést megérdemelnek –, hanem azt, hogy nincsenek olyan vonatkozási pontok, amelyekhez igazodhatnának a sokszor egymástól független erőfeszítések. Esetleges a kutatási témák megválasztása, nincsenek kijelölve azok az irányok és témák, amelyekre célszerű volna felhívni a kutatók figyelmét, melyek kutatását anyagilag–szervezetileg ösztönözni kellene. Nyilvánvaló, hogy egy folyóirat nem válhat egy országos kutatási–fejlesztési terv végrehajtásának letéteményesévé, azonban egy ilyen terv nélkül is a maga profiljának megfelelően, a maga eszközeivel kezdeményezhet, biztathat, előmozdíthat szükségesnek és hasznosnak tartott kutatásokat, fejlesztéseket, s nyilvánosságot biztosíthat a róluk szóló beszámolóknak.

Mindezek megkívánják a szerkesztőségtől, hogy határozott szakmapolitikai koncepcióval rendelkezzen, amelynek megvan a maga helye a szakma egészére kiterjedő elképzelésekben belül, illeszkedve azokhoz képviseli az általa szolgált részterület sajátosságait, igényeit, törekvéseit. Botorság lenne azt a követelményt támasztani, hogy a szerkesztőség minden kérdésben egyértelmű, világos álláspontot képviseljen, hiszen a folyóiratnak mint szakmai fórumnak részben az a dolga, hogy megkérdőjelezze a mindenkori álláspontokat, és újaknak adjon teret. Ennek ellenére a szerkesztői munkának belső jellegzetessége, hogy bizonyos pozitív vagy negatív elfogultsággal bír egyes témák, megközelítések, nézetek, hozzáállások iránt, s mivel a szerkesztés egyben válogatást is jelent (de nem cenzúrát!), akarva-akaratlan, de óhatatlanul érvényesül is a rá jellemző elfogultság. Ami persze nem zárja ki azt, hogy alkalmanként ne adjon teret koncepciójába nem illő nézeteknek is.

A folyóirat legnagyobb kincse vagy – közgazdaságilag szólva – aktívuma szerzői gárdája. A szerzői kört meghatározza a folyóirat irányultsága, de ugyanakkor a szerzők közössége is visszahat a folyóiratra. A folyóirat válogathat a szerzők között, egyeseket igyekszik megnyerni, másokat elhárítani. Folyamatosan építi szerzői utánpótlását, figyelemmel kíséri a kutató–fejlesztő tevékenységet kifejtő szakembereket, lehetőséget nyújt a fiatalabb korosztályoknak bemutatkozni, s hajlandó energiát áldozni arra, hogy a járatlanoknak megadja a kellő segítséget, de igyekszik megtartani idősebb, bevált szerzőit is. A szerzői névsorból következethetni lehet a folyóirat profiljára, igényességére, minőségi színvonalára, kapcsolatlendszerére.

A szerkesztőségnek szüksége van a szakmai közösség kontrolljára, visszajelzéseire. Ez biztosítja, hogy élő kapcsolatban legyen és maradjon azzal a közeggel, amelyet szolgál, és amelyből él. A visszacsatolás egyik formája maga a szerzői kör. Szervezettebb lehetőség a szerkesztő vagy tanácsadó bizottság. A szerkesztői

felfogásból következik, miképpen működik ez a testület: évente ül-e össze vagy sűrűbben, esetleg számonként; mekkora beleszólása van a lap profiljának alakításába; hogyan hozza meg döntéseit, van-e egyáltalán döntési hatásköre; vannak-e kötelezettségei a kéziratok beszerzése, gondozása, lektorálása terén? A folyóirat hatásának fontos indikátora az idézettség. (Folytattak-e már hazai könyvtár- és tájékoztatástudományi folyóirataink impakt faktorukra vonatkozó vizsgálatokat?) Az idézettség formális mutató; informális jelzésnek tekinthető, hogy a szakmai közösség miképpen vélekedik az adott folyóiratról: mennyire becsüli meg, mennyire tartja szükségesnek, nélkülözhetetlennek, olvassa-e? Mekkora az előfizetők tábora? (Bár ezzel a mérőszámmal óvatosan kell bánnunk, ismerve mind az intézmények, mind az egyének teherbírását, valamint hajlandóságukat pénzt költeni a szakmai irodalomra.)

Az értékelés érdekes szempontja lehet, milyen kapcsolatokat alakított ki egy folyóirat társaihoz. A profil kérdése már korábban is felmerült, most azonban érdemes egy tágabb összefüggésrendszerben megvizsgálni: egy ország folyóiratainak választékában, sőt igényesebben a nemzetközi mezőnyben. Megfelel-e a közöttük kialakult munkamegosztás a könyvtári-információs rendszer szerves összefüggéseinek, vagyis valóságos szakmai háttérhez igazodik-e az adott folyóirat profilja? A szerkesztésnek egyidejűleg kell tekintettel lennie a maga által kialakított határokra és azokra a természetes kötelékekre, amelyek a rendszer egészéhez fűzik a szolgáltni kívánt szektort. Különösen erős a csábítás a határok átlépésére, ha izgalmas, az egészet érintő témák merülnek fel, s fenyeget az elzárkózás veszélye, ha netán kényes kérdések kontroverz feldolgozásait szeretné a szerkesztő elhárítani. Célszerű és kézenfekvő, hogy a szerkesztőségek legyenek tekintettel egymás működési területére; kérdés csupán az, elegendő-e ehhez egy hallgatónagyságos gentlemen's agreement, vagy pedig hasznos lenne a kapcsolatokat formalizálni is legalább egy-egy időközönkénti, személyes találkozóval. Az írásba fektetett megállapodásoknak nem látszik sok értelme ezen a területen.

A magyar könyvtár- és információügy közegében való létnek és működésnek megvannak a maga sajátos következményei és követelményei. Egy magyar szakfolyóirat jól teszi, ha figyelemmel kíséri a nemzetközi fejleményeket, különösen egy olyan szakterületen, amelyen a hazai teljesítmények inkább követik, semmint megelőzik az általános fejlődést. A külföldi szakirodalom nyomán követésének megvannak a maga módszerei. Eredményesen alkalmazza-e a szerkesztőség ezeket az eljárásokat, valóban azokra a jelenségekre hívja-e fel olvasótáborára figyelmét, amelyek a tájékozódás hasznos irányjelzői lehetnek? Ennek során sikerül-e elkerülnie az egyoldalú orientáció veszélyeit, vagyis tekintetét kizárólag a nemzetközi fejlődést meghatározó könyvtár- és információügyi „nagy hatalmak” tájára fordítja, vagy pedig sikerül-e a kisebb, hozzánk hasonló cipőben járó országokban zajló, számunkra sok tanulságot nyújtó erőfeszítéseket, fejleményeket is olvasói látómezejébe hoznia? Fontos szempont az új meg új fogalmak átvétele és hazai bevezetése s ezek nyelvi kifejezése. A folyóirat az élő magyar szaknyelv legfőbb gondozója lehet. A nemzetközi áramlatokba való bekapcsolódást segítheti, ha nemcsak referátumok, szemlék stb. formájában jelenik meg a külföldi szakirodalom, de egyszer-egyszer külföldi szerzők is közvetlen megszólalási lehetőséghez jutnak eredeti vagy átvett cikkek révén. (Vitatni lehet, hogy érdemes-e teljes szövegű utánközlésekkel terhelni a lapot.) Nem szabad lemondani a külföldi

olvasóközönség előtt való megjelenésről sem. Kivételesen egy-egy fontos hazai, nemzetközi vonatkozású írás akár idegen nyelven is megjelenhet, de főképpen az eredeti közlemények idegen nyelvű referátumai s ezek révén a nemzetközi anyagot tartalmazó, tekintélyes külföldi referálólapokban való szereplés a határokon átnyúló kommunikáció eszközei. Itt felvetődik, milyen nyelveken jelenjenek meg a referátumok, illetve anyagi vagy egyéb megfontolásokból a szerkesztőség megelégszik a referátumok egy nyelven (nem kérdéses, melyiken) való elkészítésével. S tovább: szükség van-e magyar nyelvű absztraktokra is?

A szerkesztőségnek szakadatlan küzdelmet kell folytatnia a belső-külső igényesség érvényesítéséért, a minőség megőrzéséért, sőt emeléséért. Kívülálló vajon el tudja-e képzelni (hiszen csak az eredményt vagy a kudarcot látja), milyen erőfeszítéssel jár a peer review rendszer bevezetése és fenntartása vagy legalább a lektorálás minimális követelményének kielégítése. Pedig – a szerzői teljesítmény elsődlegessége mellett – ez a minőség másik garanciája. Van-e ereje a szerkesztőnek visszautasítani a gyengébben sikerült kéziratokat, vagy legalább visszaadja-e őket átdolgozásra? Valóban nyomdafestékre méltó-e a folyóiratban megjelent minden közlemény? S megtörtént-e nyelvi, formai gondozásuk? Világosan, érthetően fejtette-e ki a szerző (a szerkesztőség segítségével, ha kell) a mondanivalóját?

Nem hanyagolható el semmiképpen a folyóirat külső megjelenése. (Kissé cinikusan azt mondhatnám, a szép adjusztálás néha segít a gyengécske tartalom.) Nagy gondot kell fordítani a külső borítóra, mert erről ismeri fel az olvasó már messziről kedvenc folyóiratát az állványokon tolongó vetélytársak között. Nem közömbös a lap mérete, mert ez nagyban befolyásolja mind a szerkesztés lehetőségeit, mind a használat (átlapozás, gyors tájékozódás, olvasás) feltételeit. Az anyag elrendezésének állandó szerkezete, a rovatrend, a tipográfia, az illusztrációs anyag mind a szerkesztőség gesztusa, amellyel megkönnyíti az olvasó dolgát. A tálalás kiemeli az étel ízét! S a tálalásnak időben kell megtörténnie, a késedelmesség megingatja a bizalmat a folyóirat hitelképességében, sőt létében. S évente hányszor kell megjelennie? Boldog lehet az a szerkesztő, aki havonta jelentkezhet lapjával közönsége előtt, még ha nagyobb fáradsággal jár is ez. A fáradság bőven megtérül a nagyobb rugalmassággal, a rövidebb reakcióidővel, a szorosabb naprakészséggel. Jó kikerülni azonban a havilapokat állandóan fenyegető veszélyt, a kettős számok megjelentetését. A papíralapon megjelenő folyóiratok szinte kötelező szolgáltatása az éves repertórium összeállítása, és dicséretes a nagyobb időszakokat átfogók közzététele. Elektronikus verzióval ma már minden, önmagára valamit is adó folyóirat rendelkezik (sajnáltnám, ha a papírhordozó végleg eltűnne a folyóiratok világából); ez megkönnyíti a repertorizálás dolgát. Viszont megengedheti-e magának, hogy az elektronikus hozzáférést visszamenőlegesen is lehetővé tegye, illetve indokolja-e a folyóirat régi évfolyamai tartalmának élő mivolta a retrospektív konverziót?

Ötven év hosszú idő. Csak az a folyóirat élheti meg, amely valóban képes volt a változó szakmai környezethez alkalmazkodni, igényeinek megfelelni. Ami csak úgy történhetett meg, ha állandóságot mutatott fel a változásban, s változást az állandóságban. Ha tartalmában és küllemében időben igazodott olvasóközönsége elvárásaihoz, s számról számra bizonyította létjogosultságát. Egy folyóirat előállításhoz egész csapatra van szükség, a szöveg megírójától a példány kinyomtatójáig. Közöttük azonban mindig van egy – nevezzük szerkesztőnek, felelős szer-

kesztőnek vagy főszerkesztőnek –, aki meghatározza a lap arculatát, meghozza a napi és hosszú távra szóló döntéseket, és viseli a végső felelősséget. Végezetül emlékezzünk meg róluk, akik kézből kézbe, vállról vállra adták szeretett folyóiratuk, jelen esetben a Téemté gondját, s becsülettel tettek eleget az ezzel járó kötelezettségeknek, vállalták az ebből fakadó veszélyeket. Mindig a legújabb szám megjelentetésével.

Papp István

Felhívás javaslattételre a Füzéki István emlékérem adományozásához

Dr. Füzéki Bálint testvére, az 1956-ban hősi halált halt Füzéki István könyvtáros emlékére díjat alapított.

Az emlékérmeket minden évben az a könyvtáros kapja meg, aki a megelőző évben, években a legtöbbet tette, kiemelkedő teljesítményt nyújtott a könyvtári szolgáltatások és/vagy tudományok terén.

A díjat öttagú kuratórium fogja odaítélni.

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöksége kéri, hogy aki méltó személyről tud, tegyen javaslatot 2003. szeptember 30-áig, és küldje meg azt indoklással együtt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete címére.
(1055 Budapest, Hold u. 6.)

(A Füzéki István Emlékérem alapító okirata a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2002. decemberi számának 27–28. oldalán olvasható.)

Az állománygyarapítás problémái: teológia

Nagyratörő címe ellenére az alábbi cikk célkitűzései roppant szerények: a szerző szinte felsorolni sem tudná, mi mindenről *nem* fog szólni az alábbiakban, az azonban bizonyos, hogy nem lesz szó benne az állománygyarapítás (mint az állományalakításnak az apasztással korrelatív része) általános problémáiról, annál is kevésbé, mivel ezen a téren a hazai könyvtári szakirodalom kétségkívül kiemelkedőt produkált. Nemzetközi összehasonlításban is kiállják a próbát, sőt a nemzetközi szakirodalomnak is az élvonalában helyezkednek el az olyanféle munkák, mint *Ferenczy Endréne Gyűjteményszervezés* (Bp., OSZK, 1998) című opusza, vagy az általa írt nagyfejezet e témáról a *Könyvtárosok kézikönyve* első kötetében (Bp., Osiris, 1999), *Papné Angyal Ágnes* roppant tartalomgazdag kis füzetete *Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés füzetei* című sorozatban (Bp., Könyvtári Intézet, 2001), a régebbiek közül *Hegyközi Ilona* és *Kovács Lászlóné A könyvtári állomány* (Bp., Tankönyvkiadó, 1990) című könyve, vagy *Simon Zoltán Állománygyarapítás és -apasztás. Az állomány tárolása* (Bp., OMIKK, 1982) című munkája. A felsorolás korántsem teljes, a remek szakkikkek és szaktanulmányok hosszú sorára még csak nem is utaltunk. (Pedig, kivált annak idején, a szakrészesítés kapcsán, nagyobbrészt egymással vitában álló dolgozatok akár önálló újraértékelést, értelmezést is megérdemelnének, egy ilyen szemlézés igen dús eredményekkel látszik kecsegtetni.)

Az alábbi cikk – ez teljesen természetes – nem ezekkel a munkákkal kívánna versenyezni (ha kívánna sem tudna, ezeregy okból). De – megintcsak természetesen – nem pályázik olyan babérokra sem, hogy rendszeresen tárgyalja egyetlen tudomány, egyetlen diszciplína, a teológia állománygyarapítási problémáit, hisz ahhoz önálló könyvre, monográfiára lenne szükség, no meg, meglehetősen előmunkálatokra, amelyeknek azonban se híre, se hamva ezideig (ha jól tudom, a nemzetközi szakirodalomban sincs ilyenféle összefoglalás, ha nem tekintjük ilyennek, de persze ne is tekintsük, a különböző teológiai szakkönyvtárak gyűjtőköri szabályzatait, kódexeit stb.). Végül nem tekinthető az alábbi írás egyetlen problémára kihegyezett, egyetlen, szigorúan körülhatárolt témát explicálni óhajtó szakkikkek sem. De hát minek tekinthető akkor?

Talán leghelyesebb, ha a szerző vallomást tesz, ha már fogalmi egzaktsággal, diszkurzív módon képtelen kifejezni magát.

Jelen sorok szerzőjét a következő kétségek szokták bántani, hivatali munkája (szerző az *Új Könyvek állománygyarapítási tanácsadó* egyik szerkesztője, „revíziós területe” a vallási irodalom) végzése során: hihetetlenül megnőtt, nagyságrendekkel a régi mennyiség fölé növekedett újabban a vallási, így a teológiai irodalom képviselője is a könyvkiadásban. (Ez persze több mint érthető: a rendszerváltás előtt állami kiadók ilyesmivel még elvétve is alig foglalkozhattak, az

egyházaknak pedig sem pénzük, sem „kontingensük” nem volt nagyszabású kiadási tevékenységre, a könyvtárak pedig alig-alig vehettek ilyesféle tematikájú könyvet, hacsak ideológiai vádakkal nem óhajtották magukat kitenni.) Ez a mennyiségi plusz természetesen zavarbaejtő. Zavarbaejtő annál is inkább, mivel épp a vallásos, vallási irodalom esetében lehet a legnagyobb a tárgy nem, vagy csak félig-meddig való ismerete, itt hiányzik leginkább a mérce, itt mondanak leginkább csődöt a más szakok esetében használatos módszerek és technikák, itt a legkisebb az eligazodást segítő „műszerek” (segédletek, útmutatók, tanácsadók stb.) jelenléte, itt találhatók legkevesbé kanonizált nevek, művek, irányok, és – utoljára, de nem utolsó sorban – itt lehet talán a legkevesbé számítani a könyvtárosnál, a gyarapító könyvtárosnál többet tudó, igényeiket pontosan megfogalmazni képes olvasókra, felhasználókra, igényeiket, elvárásait artikulálni képes könyvtár-, könyvtári állomány látogatókra.

Külön is érdemes megjegyezni, hogy – megintcsak talán – a vallási irodalom esetében szabadult el leginkább a „pokol”, a legtöbb dilettáns, mindenféle szakmai mércét nélkülöző kiadvány ezen a téren lát napvilágot, hisz itt érezhető a legkevesbé valamiféle kontroll. A különböző egyházak egymás közti tanbéli, felfogásbéli, teológiai (stb.) ellentéteit fel- és kihasználva, az általános, régóta, és szinte mesterségesen kitenyézett „metafizikai”, vallási szükségleteket és vágyakat, igényeket megfogalva ezen a területen lépett és lép fel folyamatosan a legtöbb költő, szélművész, magánkinyilatkoztatásban részesülő, Istennel (vagy az ő angyalaival) közvetlen kapcsolatokra hivatkozó, járatlanokat, vallásilag, teológiailag iskolázatlanokat (és ki nem az?) megtévesztő „szakíró”, (magán)próféta, guru stb.

De problémaként jelentkezik, merül fel a teológiának mint olyanak a státusa is, szellemi, tudományos rangja, helyzete. Hisz tudomány voltát nemcsak a pártállam ideológusai vitatták, tagadták, az mindenkor vitatott volt az újkor során, és az ma is, tanúskodnak erről a legkülönbözőbb tudományfilozófiák, filozófiai megközelítések, a természettudományos világképet kialakítók, a legkülönbözőbb okokból ateista megközelítéssel (már akár módszertani, hipotetikus, akár elvi, szigorúan módszeres, akár „világnézeti” jellegű ateizmusról van szó, az ún. gyakorlati, mintegy az epokhét ilyenféle módon érvényesítő ateizmusról nem is szólva) élők hosszú sorának publikációi, stb.

És persze problémaként jelentkezik az is, ami az állománygyarapítás kapcsán csak a legutóbbi időkben merült fel, illetve hát nemigen merült fel, épp csak igényként, irányultság-változási lehetőségként jelent meg a horizonton. Az ún. tartalomszolgáltatásra, a tartalomszolgáltatás kérdéskörére gondolunk. Természetesen nem a tartalomipar (content industry) vonatkozásában értett, értelmezett tartalomszolgáltatásra gondolunk. A tartalomszolgáltatást az állománygyarapítással kapcsolatban látó koncepciókra gondolunk, arra, amelynek semmi köze a csak számítógépes, elektronikus megoldásokban gondolkodók tartalomszolgáltatás-koncepcióival, annál inkább a nem csupán formai megoldásokat keresők, hanem a tartalmat (tudományos, ismeretterjesztőt, tárgyspecifikusat stb.) előtérbe állítók elképzeléseivel. (Az ilyen típusú tartalomszolgáltatásra szép példák *Monok István* vonatkozó, ismert publikációi, értekezései, előadásai, például, de csak többek közt a tudós könyvtárakkal kapcsolatos eszmefuttatásai, fejtegetései.)

Miről szólunk tehát a továbbiakban? Mindenekelőtt a teológiáról mint olyanról fejtenénk ki gondolatainkat, majd a teológiai irodalom klasszikus állománygya-

rapítási kérdései közül elemeznénk néhányat, végül a tartalomszolgáltatás/teológia/állománygyarapítás hármasköré kapcsán íránk le gondolatainkat. De persze mindhárom vonatkozásban erős megszorításokkal élnénk. Teológián elsősorban, sőt szinte kizárólag a keresztény teológiát értjük majd a továbbiakban. Elsősorban azért, mert a többi világvallásnak a szó szigorú értelmében nincs is teológiája (még a leginkább teológiával megáldott-megvert zsidó vallásnak is tagadja hogy teológiája lenne a hiteles szerzők legtöbbször, különös élességgel és következetességgel a kérdéssel legtöbbször foglalkozó hazai főrabbi, *Raj Tamás*). De azért is, mert a keresztény teológia mennyiségileg is, minőségileg is, a feltételezhető igényelőket tekintve is túlnyomó erősségű, és azért is, mert az ebből (a keresztény teológiából) levonható tanulságok mutatis mutandis érvényesíthetők más teológiákra is (amennyiben azokat teológiának tekintjük). Ami a klasszikus állománygyarapítási kérdéseket illeti, itt a megszorítások legfőbbje az lesz, hogy eltekintünk a „jólfésült”, a szakirodalomban standardként tekintett megoldásoktól és módszerektől. Eltekintünk egyrészt azért, mert ezen a síkon az előjáróban felsorolt munkák megnyugtatóan eligazítanak, legfeljebb az ő mondandóikat rekapitulálhatnánk, a vázlatosság, rövideg okán nyilván vulgarizálva, meghamisítva és mindenképp redundanciát okozva, de azért is, mert ezt a részt átvezetésnek tekintenénk a harmadikhoz, a tartalomszolgáltatási szempontokat felvetőhöz, úgy szólnánk hát róluk, mint amelyek szervesen átvezetnek hozzájuk, vagyis – ezúttal tudatosan – meghamisítanánk őket. Végül hangsúlyozni vagyunk kénytelenek azt is, hogy cikkünk nem kiérlelt koncepciót közvetít. Egy nehéz és problémákkal többszörösen megvert területről gondolkodnánk, abban a biztos tudatban, hogy sokkal több kérdést vetünk fel, mint ahányra választ is kínálnánk, hogy sokkal több megalapozatlan és – enyhén szólva – vitatható megállapítást nyújtunk, mint igazi szakcikkhez illene. Titkon abban reménykedünk, hogy – esetleg épp e cikk kiváltotta bosszúság, ellentmondási kedv, netán felháborodás – olyan írásműveket generál majd, amelyből mindenki, önző módon e sorok szerzője is választ kap az őt kínzó, de általa megoldani, megválaszolni képtelen kérdésekre.

A teológiáról

A teológiáról mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy nem azonos, nem azonosítható a vallással, vallásokkal tudományosan foglalkozó olyan diszciplínákkal, mint a vallástörténet, a valláspszichológia, a vallásszociológia, vallásfilozófia (stb.). Ezek a tudományok mintegy kívülről tekintenek a vallási jellegű jelenségekre, attitűdökre, elképzelésekre (stb.). Akár vallásos, konfesszionálisan meghatározható, akár vallástalan, ateista szerző műveli ezeket a szakokat, mércéi, módszerei, eredményei azonosak kellene hogy legyenek, vagy csak annyiban eltérőek, mint minden más „normál” tudományban, amelyek természetesen koncepciók, hipotézisek, módszerek, metodológiák, empirikus adatok (és azok értelmezései) stb. vitáin, küzdelmein, paradigmaváltásain keresztül fejlődnek, konstituálják önmagukat folyamatosan. A teológia ott és akkor „kezdődik”, amikor és ahol *nem* a magában álló emberi ész (elme, mind, Vernunft) a végső instancia, hanem valami egészen más, szakkifejezéssel élve, a hívő elme, a kinyilatkoztatásra támaszkodó elme, a kinyilatkoztatást, Isten szavát mércéül és alapul elfogadó ész ez az instancia. A kinyilatkoz-

tatás, Isten szava, „igéje” persze különbözőképp értelmezhető. Tekinhető, mint a katolikusoknál, a Szentírás, a szenthagyomány és az egyházi tanítóhivatal (ennek ilyen-amolyan interpretációi szerint különbözőképp) határozatai (stb.) együttesének, konglomerátumának (esetleg szerves egységének), vagy, mint a protestánsoknál, egyedül az Írásnak (sola Scriptura), a lényeg az, hogy *csak* a hívő elme, a hittől megtermékenyített, a kinyilatkoztatás talaján álló elme szólalhat meg a teológiában, amely így annyiféle lehet, amennyiféle kinyilatkoztatást ismer el ez az elme, amennyiféle hit (akár szigorúan a kereszténység keretei közt maradván is) lehetséges és van. Az így felfogott teológia tehát nem tudomány a szó szokásos értelmében, vagy legalábbis egészen különös, egyedi-egyszeri tudomány. Mit kezdhet vele, miként viszonyuljon hozzá a „semleges”, mert könyvtárosként semlegesként viselkedni kénytelen, saját konfesszionális elkötelezettségét szükségképp zárójelbe tevő (saját ateizmusára, teológia-ellenességére ez a zárójelezés, epokhé ugyanúgy érvényes) szakember? Mindenekelőtt azt kell meggondolnia, hogy – nem objektíve, nem sub specie aeternitatis, de funkcionálisan – a teológiának van értelme, van jelentősége, van – a szó legtágabb értelmében – funkciója. Mi légyen ez? Mindenekelőtt talán az, hogy a teológia immáron kétezer éve szerves része a nyugati kultúrának. Ennek a kultúrának egésze sem, számos részjelensége, szférája sem érthető meg azok nélkül a koncepciók, teológiai koncepciók nélkül, amelyek mintegy a háttérből, informálisan (de sokszor nagyon is az előtérből, a szó középkori, arisztotelianus módjára formálisan, azaz lényegszerűen) meghatározták. A példák sokasága hozható fel itt, és nemcsak a vallásos művészetre, a teológia szolgálóleányaként felfogott filozófiára, vagy akár a rejtett teológiai premisszákkal élő modern racionalista világképekre (lásd a Lourdes-be zárandokoló Descartes esetét, vagy a világképét Biblia-egzegezésekkel „alátámasztó” Newtonét) utalhatunk, hanem olyasféle dolgokra is, mint Brueghel művészete, amelyről hazánkfia, Charles de Tolnay mutatta ki, hogy nem érthető minden életszerűségük, „realizmusuk” ellenére sem, a mögöttük álló, szerkezetüket, motívumaikat, toposzaikat a legkisebb részletekig meghatározó teológiai világkép nélkül. A teológia tehát „nem hagyható ki”, nem mellőzhető, nem nélkülözhető. És korántsem csupán a múlttól, a talán végleg elmúltól van szó. Bizonytalán nem véletlen, hogy napjainkban alig van olyan társadalomtudományi, szellem- vagy embertudományi munka, amely ne hivatkozna teológusokra is. Zsilka János nyelv tudományi opuszai mögött – maga a szerző fejtette ki ezt kismonográfia terjedelmű tanulmányában – veretes teológiai koncepciók állnak (ha persze maga a szerző konfesszionálisan nem is „meghatározható”). A hangsúlyozottan ateista Tőkei Ferenc a Szentháromság-tanból vezette le (a történelmi materialista koncepció egyik csúcsteljesítményeként) a feudális termelési mód triadikusságát, Tengelyi László szinte minden nagyírú munkája (A bűn mint sorseseeménytől a Der Zwitterbegriff Lebensgeschichte-ig és tovább) a teológia jegyében (is) áll, jóllehet itt sem konfesszionális kötöttségekről van szó, sőt. De hisz magától is nyilvánvaló, hogy egy teológiával (a teológia szinte egyeduralmával) induló kultúra minden eleme többszörösen át meg átvárt a teológiától.

Talán az eddig előadottak is bírnan némi bizonyító erővel, de a teológia igazi státusát a mai kultúrában talán azzal nyomatékosíthatjuk meg leginkább, ha a filozófiára vetünk egy futó pillantást. Itt ugyanis már nem a mögöttes meghatározókra kell figyelniük elsősorban, a kapcsolat jellege sokkal inkább szembeeszkő. Igen jellemző tény, hogy a nemrég az Osiris Kiadónál megjelent kézikönyv,

a *Teológusok lexikona* egyszerűen képtelen volt differenciálni filozófusok és teológusok között. (Nagy hibája is a műnek, hogy számos, nyilvánvalóan nem teológus filozófust felvett címszavai közé, talán még több, a teológiában is jelentős bölcseletet pedig – eminenter filozófiai munkássága okán – kihagyott a lajstromból.) A műnek hibája ez, viszont a dolog természetéből egyenesen adódik. A filozófia (a mindenkori, a mostani is beleértendő) és a teológia közt egy hatalmas közös sáv található. Egészen primitíven kifejezve magunkat, azt mondhatjuk, hogy a filozófusok és teológusok gátlástalanul átnyúlnak egymás területére. A *theologia naturalis* (természetes teológia) tisztán filozófiai diszciplína, a dogmák kifejtése, értelmezése, egymással kapcsolatba hozása (stb.) filozófiai arzenál nélkül egyszerűen elképzelhetetlen, de a filozófusok is szüntelen teologizálni kényeszerülnek, és éppen nem csak történeti (tudománytörténeti) kalandozásaik során. Arról nem is beszélve, hogy olyan filozófusok, mint Pascal, mint Kierkegaard, mint Max Scheler (a sor hosszan folytatható lenne) egyszerűen értelmezhetetlenek teológiai felszereltség nélkül.

A fentiekből (is) következően, természetesen telis-teli van közéletünk is teológiával. A tévében, kerekasztal-beszélgetések és hasonlók kapcsán óhatatlanul szóhoz jutnak teológusok is, essék szó akár klónozásról, akár a genetika etikai problémáiról, akár a fűzparancsolat mai értelmezhetőségéről, akár a kozmosz „emberarcáról”, akár arról, vajon van-e „nagy narratíva”, avagy a posztmodern próféta(é)knak (első helyen az amerikai Rortynak) van igaza stb. Így azután az sem csoda, ha olyanféle szerzők esetében is nyomatékosan találkozhatunk teológus szerzőkre való hivatkozásokkal, teológusokkal való vitákkal, mint a szociológus, társadalomfilozófus Hankiss Elemér, a filozófiai esszéíró, politikafilozófus Tamás Gáspár Miklós, vagy az (ateista) tudománytörténész Vekkerdi László.

És van – természetesen – olyanféle funkciója is a teológiának, mint – mondjuk – a szakértőknek bármilyen szak- vagy gyakorlati terepen. A teológusok természetesen roppant módon tisztelik a vallásos lángelméket (katolikuséknál a szenteket, minden keresztény felekezetben a misztikusokat, a látnokokat, az „Istenlátókat” stb.). Annak eldöntése, hacsak nincs közvetlen isteni beavatkozásról, csodáról szó, hogy valaki tényleg vallási, vallásos lángelme-e, vagy ügyes kókler, saját magát is megtévesztő „látó ember”, avagy valami hasonló, természetesen a teológia, a teológusok dolga, tiszte. Még a (katolikus) szentek esetében is a szenteknek sohasem mondható teológusok kezében van az ellenőrző és a hitelesítő vagy éppen elvetendőnek nyilvánító végzés hatalma (gondoljunk ne csak a szenttéavatási „percek” teológiai apparátusára, de arra is, hogy – természetesen azt misztikusoknál – a látomások ortodox voltát ki mások, teológusok döntenek el, a még élő, de leendő szentek lelkiatyjai menet közben is ellenőrizték, „szakértették” az akár skizmatikus vallási géniuszok lelki életét, látomásaik hitelét stb.). Ezt az ellenőrző funkciót, ezt a mérce-jelleget természetesen másként is figyelembe kell és lehet venni. Hogy teológiailag releváns-e valamely személy, jelenség, tárgy vagy dolog, afelől csak a teológia hivatott döntenet. És ezt a mérce szerepet használhatja, kezében a teológiai apparátussal, a laikus is, amikor – mondjuk – egy Jézus-életrajzot, egy Jézus-regényt olvas. Hogy teológiailag hű, hiteles, elfogadható avagy „eretnek”, elhajló, a vallási-vallásos mércét el nem viselő Jézus-regényről, Jézus-filmről (stb.) van-e szó, azt a teológiai vizsgálódás dönti, döntheti el. Természetesen ez a mérce alkalmazható akkor is, ha vallási közösségek, lobbik, netán egyházi em-

berek szólalnak fel valami ellen. Vajon teológiailag, azaz elméletileg, teoretikusan igazuk van-e, vajon valóban az ügy meritumát érintően szóltak-e hozzá a dolgokhoz, a laikus is csak teológiai stúdiumok révén döntheti el. Ezért is vélik sokan úgy, hogy a laikusok teológiai iskolázottságára, felsőfokú iskolázottságára feltétlenül szükség van, hogy a laikusok teológiája – éppen ebből a szempontból, elsősorban ebből a szempontból – kiemelkedően fontos. Nos, ami az egyháziak részéről – ebben a vonatkozásban – fontos, az nem kevésbé az a laikusok jól felfogott (intellektuális) érdeke szempontjából sem.

A teológiára tehát szükség van, a teológiát tehát ismernie kell a mai világban eligazodni vágyó (kénytelen) embernek is. Arról immáron nem is szólva, hogy az emberi kultúra olyan fényes nevei, nagyságai, mint Hermann Schell, Matthias Joseph Scheeben, Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner, Romano Guardini, Karl Barth, Rudolf Bultmann, Paul Tillich, Wolfart Pannenberg (stb., és most csak a tágabban vett jelen nagyjait sorjázattuk, a „régiekről” szavunk sem hallatott) mind-mind teológusok, nevük mindenki szájában, műveik sehol? még a könyvtárban sem? Bizonyal képtelenség.

Végül még egy, igaz blaszfémikus példa. Voltaire híres-hírhedt mondását, mely szerint áldozáskor, úrvacsora vételekor a katólikusok Istent esznek, a reformátusok kenyeret fogyasztanak, a lutheránusok pedig Istennel kent kenyeret, vajon értheti-e teljes (ámbár istenkáromló) értelmében, aki járatlan a teológiában?

Ám miként lehet, ha egyszer már kell, eligazodni a teológiai irodalomban, a teológia „tudományában”? Mit tehet az állománygyarapító könyvtáros?

Teológia és állománygyarapítás

Írtuk volt, hogy nehéz a terep. Bizony az. Több szempontból is. Mindenekelőtt talán azért, mert a témában nemigen járatos nehezen tesz különbséget teológia és általában vett vallásos, vallási irodalom között. Természetesen mi sem ajánlhatunk könnyű, mindenkor, mindenben eligazító distinkciót. Ám valami általánosságfélét talán igen. A vallási, vallásos irodalom mindenekelőtt a hívekhez szól. A (saját) vallásukat gyakorlókhoz. (Az ÚK ajánlásai ezt általában úgy jelölik, hogy hívó, gyakorló katólikusoknak (protestánsoknak, pünkösdistáknak stb.) ajánlható/ajánlandó.) Az ilyesféle irodalom, az ilyesféle könyvek *gyakorlati* jellegűek, célkitűzésűek. Segíteni próbálják a híveket abban, hogy életüket vallásuk parancsolataihoz, alapigazságaihoz (stb.) híven, azok szellemében alakítsák. Segíteni próbálják őket, hogy a világot az adott vallás szellemében értelmezzék, hogy lelki életüket, vallásos hozzáállásukat, etikájukat (stb.) a megfelelő teológia kívánalmai szerint alakítsák, eddzék, hogy a vérükké, a rutinjukká váljon ez vagy az a vallási világkép. A teológia más. Célja éppen nem gyakorlati. Annyiban mindenképp hasonlít a tudományhoz, hogy az objektív (általuk objektívnek tartott) igazságra (az igazság ősi fogalmáról, az *adecvatio rei et intellectus*ról van itt szó) törekszenek, azt kívánják megfogalmazni, fogalmi nyelvbe önteni, tudományos rendszerességgel és módszerességgel előadni, a gyakorlatra való – a szó legtágabb értelmében véve itt a szót – minden tekintet nélkül. A teológia nem kegyes olvasmány, nem aluszékony lelkek ébresztője, nem a vallásos élet intenziválásának eszköze, nem „szépirodalom”. (Az ún. kériigmatikus teológia természetesen kivétel, de ezt – az egyszerűség kedvéért –

ezúttal mi helyezzük zárójelbe, mi függesszük fel vele szemben az ítéletet, mi gyakoroljunk epokhét.)

Természetesen így felfogva, egészen más kritériumai vannak a vallásos irodalom és a teológia állománygyarapításának. Az elsőre – azt hiszem – teljességgel érvényesíthetők és így érvényesítendőek az állománygyarapítás standard szabályai és módszerei. Mindenekelőtt arra gondolok, amit minden állománygyarapítási segédlet vagy szakkönyv az első helyek egyikén említ: tekintettel kell lenni a megfelelő igényekre, az olvasók táborának (persze a konkrét, az adott könyvtár olvasótáborának) artikulációjára, a műveltségi, nembéli, iskolázottsági (stb.) adatokra, és – ebben az esetben ez az első – a vallási megoszlásra is. (Tiszta kis község ez, mondja Móricz falusi bírója a falut meglátogató katolikus püspöknek, itt csak reformátusok laknak.) Más, egészen más a helyzet a teológiával. Mint talán sikerült valószínűsíteniünk, a teológia nem vallásfüggő valami. Ami a kegyes irodalom esetében az első szempont, az a teológiában nemcsak nem első, de szinte szóba sem jön. Ami a teológia általános és kulturális, filozófiai és civilizációs jelentőségét adja, az nem kívánja meg a felekezeti mérlegelést, sőt, azzal egyenesen szemben áll. De egyéb eltéréseket is regisztrálhatunk szépszámmal. A tudományos művek (és – talán megengedhetjük magunknak, hogy ezentúl a teológiát tudománynak tekintsük, persze a megfelelő mentális reservatióval élve) általános állománygyarapítási szempontjai (módszerei, mérőeszközei, gyakorlata) nem, vagy legalább nem úgy érvényesek rá, mint a már emlegetett „normál” tudományra. Hanem sokkal inkább úgy, mint a filozófiára. Mindenekelőtt azért, mert, bár a teológia is fejlődik, benne nincs avulás. Amiként napjaink angolszász analitikusai – akik például az Ént nem tekintik szubsztanciának, hanem, legalábbis Oxfordban, egyszerű pragmatikus fikciónak – kortársakként vitatkoznak Platónnal és Arisztotelésszel, akként a ma teológusai számára is egyenrangú vitapartner Origenész vagy Aquinói Tamás, Marcus vagy Augustinus. Nincs avulás, legalábbis a nagyok vonatkozásában nincs. És ekként a tudománytörténet is egészen más redőket vet. Szép és hasznos, ám elsősorban *történeti* stúdium minden tudománytörténet. Nem így a filozófia és a teológia tudománytörténete. Ezek esetében nem a történeten van a hangsúly. Igen szépen megfogalmazta ezt már Windelband is, aki a filozófiatörténet tanulmányozását egyenesen a filozófia organonjának tekintette (mind nagy Lehrbuchjában, mind kétkötetes Präludien című tanulmánykötetében hosszú passzusokat szentelve a kérdésnek), hogy azután Hartmannon keresztül Szigeti József így szinte mindenki egyetértsen vele. Nos, a teológiatörténet sem „történeti”. Aktuális dolgokról, a teológia szempontjából aktuális dolgokról szólnak a patrisztikus atyáktól Pannenbergig mindahányan, egyikük szavát sem lehet hallatlanra venni.

Az avulás nélküli állomány esete forog fenn tehát a teológia vonatkozásában. Ám éppen ez jelent és kölcsönöz különös súlyt a válogatásnak. Hisz elesik a legegyszerűbb és legkézenfekvőbb mérce, az idő által diktálté.

De elesik egy másik mérce is. A normál tudományok esetében a legfontosabb állományrész a nagy kézikönyveké, amelyekben le van fektetve egy-egy adott tudomány ma érvényes legfontosabb ismeretanyaga. Ha csak ez az éppen aktuális kézikönyv (legyen lehetőleg többkötetes, szerkesztőként jegyezzék az adott szakma legnagyobbjai) megvan az állományban, nagyobb baj már nem történhet. A lényeg található meg. Renan annak idején (a pozitivistá tudományfelfogás bűvö-

letében, csak ifjúkorában volt ez jellemző rá) azt mondta (sőt írta) volt, hogy a (szép)irodalmi műveket, kivált a régieket mihamar felváltják majd a jó irodalomtörténetek. Az olvasóknak elég lesz azokat tanulmányoznia, az eredeti szövegeket pótolják majd ezek minden vonatkozásban (majd a nagy Lanson fogja ezért könyörtelenül kigúnyolni Renant). Nos, nemcsak a filozófiához, a szépirodalomhoz is hasonlítható – ebben a vonatkozásban – a teológia. Elsősorban a primér szövegekre van szükség, származzanak bármilyen időszakból, korszakból. A főcsapás iránya, a beszerzés legfőbb gondja ezeknek az alapszövegeknek a begyűjtése és prezentálása. Lehet, az „igények” hic et nunc nem erre irányulnak. De e nélkül nem megy. Ez az alap, erre épülhet rá bármi más, ezt kell elsősorban nyújtani, ha egyáltalán... Ha egyáltalán akarunk teológiai gyűjteményt, bármily kicsinyt és szerényet. És ehhez képest kell alakulnia állománygyarapítási stratégiáinknak, módszereinknek, mércéinknek. Amiként nem filozófiai gyűjtemény az, jóllehet feltalálható benne Kecskés Pál, Sándor Pál, Nyíri Tamás (stb.) összes filozófiatörténete, ha nem találta meg benne a Kritik der reinen Vernunft, akként nem beszélhetünk teológiai gyűjteményről, ha nincs meg benne – csak példával élve – azoknak a lángelméknek legalább egy-egy (persze fontosabb) műve, akikről rövid felsorolást nyújtottunk az imént.

Az alapszövegek, a nagy teológusok munkái azonban nem állhatnak meg önmagukban. Hétpecsétetes titkok lesznek azok a segédanyagok nélkül. Melyek ezek a segédanyagok? Természetesen nem a nagy kézikönyvek, amelyek ma (e sorok írója tapasztalatai szerint) kvázi pótolni hivatottak az alapszövegeket. Schütz Antal, Gál Ferenc, Előd István (stb.) dogmatikái nem pótolják, nem pótolhatják a nagy teológusok munkáit. Nem is igen képesek arra, hogy elvezethessenek hozzájuk. Kész „rendszerek” ezek, akár korszerűbb (és néha vaskosabb, időnként magyarul is megjelenő) német és angol társaik. Rendszerek lévén, önmagukat nyújtják, nem *a* teológiát, annak finom, két évezredes problematikáját. A segéd-eszközök másfélék. Elsősorban szótár és szemle-jellegűek. (Kitűnő példájuk a magyarul is hozzáférhető, Karl Rahner és Herbert Vorgrimler jegyezte *Teológiai kieszótár* (nem is olyan kicsi)), vagyis olyan munkák, amelyek terminológiai és történeti adatolással segítik a nagy szövegek olvasását, megértését, más hasonló munkákkal való összefüggésbe hozását. De hát honnan tudható, mik, melyek az alapszövegek? Amikre azután felépülhet maga a teológiai gyűjtemény, teológiai állomány. Azt hisszük, ez a kérdés már átvezet a tartalomszolgáltatás problematikájába.

Tartalomszolgáltatás–teológia–állománygyarapítás

Említettük már, hogy a tartalomszolgáltatás terminusát nem a content industry kontextusában értjük, értelmezzük. Hogy mire gondolunk leginkább, azt Babits Mihály határozta meg legrövidebben, legszebben, saját könyvtáráról vallva, 1927-ben: „Mindez bizony nem nagyon mutató, sem könyvtári, sem tudós szempontból. Teubnerek és Tauchnitzok mellett közhasználatra való kéziszótárak húzódtak meg... De nem volt az antik vagy modern irodalomnak remekműve, melyet e könyvtárban el ne lehetett volna olvasni és megérteni”. A Teubnerek és Tauchnitzok – természetesen – a szövegkiadásokat jelentik. A szótárak a segédész-

közöket. Az irodalom (a tartalom, a szubsztantív elem)+a hozzájárításukhoz, a megértésükhöz nélkülözhetetlen segédletek. A tartalom szolgáltatása, a teológia vonatkozásában (is), az alapszövegeket jelenti, és azokat a segédleteket, amelyek nélkül azok érthetetlen, olvashatatlan, értelmezhetetlen „vakszövegek”. Csak általuk *szolgáltatódik*, csak általuk válik hozzáférhetővé a *tartalom*, maga a szöveg. Itt és most ezt tekintjük tartalomszolgáltatásnak. Minden más csak igen hasznos, szép és jó, de luxus, illetve fölösleges ballaszt. A teológiát, a teológia tartalmát kell szolgáltatni. A tartalom (az alapszövegek) és a hozzájuk elvezető segédszövegek révén, útján. És pontosan itt a probléma. Honnan vegyük őket, hogy szolgáltatni tudjuk aztán.

Említettük, hogy óvakodni tanácsos a kézikönyvektől. (Persze nem arra gondoltunk, hogy azokat ne szerezzük be. Jó, ha megvannak. De nélkülözhetők.) Említettük azt is, hogy probléma, mik, melyek az alapszövegek. Pedig rajtuk áll (vagy bukik) koncepciónk, elgondolásunk, gyűjteményünk. E sorok szerzője azt hiszi, hogy éppen itt tér el a hagyományos, klasszikus állománygyarapítás koncepciója és gyakorlata a – mostani értelemben vett – tartalomszolgáltatásától. A klasszikus állománygyarapítás alapszempontja formális (a szót ezúttal modern, nem arisztotelianus, középkori értelmében véve). Formális mindkét alapvető, egymással korrelációban lévő oldalát tekintve. Formális a kínálati és a keresleti oldalt nézve is. Formálisan megállapítható, akár gyűjtőköri szabályzatban is rögzíthető, hogy mely tudományok anyagát, mely diszciplínák szövegeit gyűjti a könyvtár, formálisan megállapítható, milyen műfajú (tudományos, ismeretterjesztő, kézikönyvszerű, monografikus stb.) anyagra van szükség. De formális az is, amikor felmérjük az igényeket, amikor kiszámítjuk, hogyan artikulálódik az olvasói tábor, formális mind az állománygyarapítás mennyiségét és mélységét tükröztető ESC (Existing Collection Strenght), mind a gyarapítás intenzitását bemutató, feltáró CCI (Current Collecting Intensity), mind a távlatokat kijelölő DCI (Desidered Collecting Intensity), formálisak a felhasználói igényelemzések módszerei, stb. És ez nem bírálat, jó, hogy azok. Muszáj azoknak, muszáj formálisnak, sőt erősen formalizálnak lenniük. A mi témánkhoz azonban nemcsak nem elegendőek, de néha egyenesen félrevezetőek.

Hosszan fejtegettük, a teológiáról általában szólva, hogy a teológia jelentőségét éppen az adja, hogy szoros szimbiózisban él, áll a kultúrával, a művelődés nyugati történetének nagy trendjeivel és kimagasló egycs produkcióival, hogy széles sáv található filozófia és teológia között, hogy épp e széles sáv okán olyigen szükséges egyáltalán odafigyelni a teológiára, annak anyagát gyűjteni. Nos, a kapcsolat visszafelé is érvényes kell legyen. Az lehet fontos a teológiában, amely részeseül, amely részét képezi a sávnak, amely – háttéranyagként, informálisan, mintegy titkosan – magyarázza a nyugati kultúra esúcsprodukcióit (nem teológiai esúcsprodukcióit), amely belekerül, amely szerves részét képezi a nem teológiai értelmiségi diskurzusoknak, amely belekerül a nem teológiai kézikönyvekbe is, amelyre hivatkoznak a nem teológusok is.

Ez bizonyonnyal tartalmi megközelítés és nem formális. Primitíven megfogalmazva ugyanezt, azt mondhatnánk, hogy nem azok a nagy teológusok, akiknek szövegeit tehát be kellene szereznünk állományunkba, akik a nagy kézikönyvekben a legtöbbit szerepelnek, akik egy-egy igazán teológiai téma (Isten, teremtés, kinyilatkoztatás, megváltás, kegyelem, egyház, szentségek, végső dolgok stb.) recens feldolgo-

zását elvégezték, akik a nagy monográfiákat megírták, hanem azok, akikre felfigyelt a nem teológiai világ is. Mert ez a világ figyel és igen érzékeny szeizmográf. Nekünk már csak rájuk kell figyelnünk, és akkor – legalább a nagyobb – tévedés biztosan kizárva. De nemcsak ezért érdemes így eljárni. Nemcsak a sznobizmus diktálja ezt így. Hisz – lehet – igaza van Joseph Ratzingernek (ma az egyházi Tanítóhivatal feje, és csak azért nem potenciális leendő pápa – sokáig az volt – mert mára már igen élemedett korú), aki híres-hírhedt könyvében (*Einführung in das Christentum*, München, 1968) azt fejtegette, hogy a mai teológus sokszor a Grimm-mese hőisére emlékeztet, aki aranyát – mert nehéznek találta – tehénre, majd libára, majd egy kavicsra cserélte, hogy végre attól is megszabaduljon, a patakba hajítván azt boldogan. Az ősi megszentelt kincstől megszabaduló modern és posztmodern teológusokkal természetesen többet foglalkozik az intellektuális diskurzus, mint az azt megőrzőkkel. De ez – a mi szempontunkból – közömbös. Az ősi kincs megtalálható a régiéknél. Hogy náluk, közülük ki a nagy, kinck a szövegei „törzsanyagok”, azt nem nekünk kell eldöntenünk, tudható az régóta. A mi dolgunk a még nem kanonizáltak (természetesen nem a szenttéavatás értelmében) kikerkászása, felderítése. Ehhez pedig épp a most említett diskurzus, valamint a sáv másik oldalán munkálkodók véleménye a kulcs és az útmutató.

Azt hiszem, ha egy olyan standard és alapos filozófiatörténet, mint Kurt Wuchterl műve (*Bausteine zu einer Geschichte der Philosophie des 20. Jahrhunderts*, Bern–Stuttgart–Wien, 1995) érdemben tárgyal néhány teológust (márpedig tárgyal, főfejezetekben és nem is néhányat), bizvást ezeket a teológusokat tekinthetjük a mérvadóknak, a számunkra és gyűjteményeink számára elsőrendűen fontosaknak. Tájékozódásunknak tehát – szerintem – valahol ezen a nyomvonalon érdemes haladnia.

A magyar könyvtáros számára azonban mutatkozik még néhány forrás. Nem épp örvendetes okokból. A magyarról sokszor elmondották már, hogy nem filozofikus alkat, nem bölcseelő természetű. Nos, bár ezt kevesen mondták, az is nyilvánvaló, hogy nem is teologizáló, nem is teológus alkat vagy természet. (Ellenpróbaként próbáljunk meg néhány világgraszáló magyar teológust felsorolni. Ugye nem igazán hosszú a névsor?) A magyar teológia tehát, szükségképp, befogadó természetű, ismertebb, gyakrabban publikáló, az értelmiségi diskurzusokban résztvevő teológusaink kénytelen-kelletlen arra figyelnek, ami *máshol* menő. És így az ő ujjmutatásaikra is figyelhetünk. Ők nem a kézikönyvek standard hivatkozásait ismétlik, ők az igaziakra ügyelnek. Nyomukban mi is azt tehetjük.

Akit azonban ez utóbbi gondolatmenetünk igazságáról netán nem sikerült meggyőznünk, azt arra kérnénk, gondolja meg a következőket. Homéroszról mondják, hogy az első és a legjobb volt. Nyilván nem fejez ki ez a mondás (jóllehet igazága vitán felül áll) semminemű általános igazságot, kivált nem törvényt. Tendenciát azonban bizonytal. A nagy teológiai irányzatok, a régivel szakító, az új paradigmát meghirdető teológusok – úgy tűnik – majdnem mindig jobbak, mint követőik (hogy ne mondjuk epigonjaik). A liberális teológiának nyilván nagyobb lángelmeje Schleiermacher, mint Harnack, a dialektikusnak Karl Barth, mint Brunner vagy Gogarten, az Isten halála teológiájának Sölle mint számos követője stb. Nem kell tehát túlonúl ódzkodni a divattól, az néha (szerintünk csaknem mindig) jobban talál, mint a pedáns utánanézés, eszmetörténeti bogarászás. Arról nem is szólva, hogy az úttörés, a paradigmarobbantás önmagában is érték, éppen nem lebec-

csülendő. Analógiák – a tudományok szinte minden területéről, azt hisszük, bő-
ségesen akadnak.

Végül, vigaszképpen is

Valószínűleg nem tévedtünk, amikor azt mondtuk, hogy a teológiára – állomá-
mányépítési szempontokból is – óhatatlanul figyelni kell. Hogy teológiai gyűjte-
mények kialakítására, számos okból, nagy szükség van. Talán nem túloztuk el a
nehézségeket sem, az azonban valószínű, hogy sok állománygyarapító könyv-
tárost elkeserítettünk. Még ezt is! Mintha eddig nem lett volna elég dolgunk,
mintha eddig nem kellett volna elég sok ismeretterületbe beolvasnunk magun-
kat, mintha eddig is nem lettünk volna túlterhelve. Az talán sovány vigasz lehet,
hogy maga a terrénum, épp újdonsága okán, épp azért, mert sajátos problémákat
vet fel, épp azért mert intellektuálisan nehéz feladat elé állít, egyben vonzó is kell
legyen. Az talán vigasztalóbb, hogy a terület nem is olyan nagy. Szerb Antal írja
A világirodalom története elején: „...nekem is bocsánatot kell kérnem merészsé-
gemért... Merészségemért, amellyel arra vállalkoztam, hogy egyedül írom meg
az egész világirodalom történetét. Megvallom, vállalkozásom engem is nem cse-
kély szorongással töltött el, főképpen munkám elején. De amint előrehaladtam,
fokozatosan valami megnyugvásféle fogott el. Írás közben jöttem rá ugyanis egy
különös felfedezésre: arra, hogy a világirodalom nem is olyan nagy. Ha szigorúan
csak azokat az alkotókat és alkotásokat vesszük számításba, akik és amelyek iga-
zán világirodalmi jelentőségűek, a végtelennel látszó anyag megdöbbenően
összezsugorodik. Az igazi világirodalom, azt lehetne mondani, elfér egy jól meg-
válogatott magánkönyvtárban, kötetei elhelyezhetők egy nagyobb terjedelmű dol-
gozószoba falai mentén. Ha valaki kora ifjúságától kezdve rendszeresen és fog-
lalkozásszerűen olvas, nell' mezzo, az emberélet útjának felére érve már el is
olvasta a világirodalom jó részét, anélkül hogy észrevette volna”. A teológia pedig
– terjedelemlre – hol van a világirodalomtól. És el sem kell olvasni. Csak állomá-
nygyarapítani és tartalomszolgáltatni. (VK)

Gazdasági és üzleti információk szolgáltatása franciaországi nyilvános könyvtárakban

1. A vizsgálat tárgya és módszere

Dolgozatomban a gazdasági és az üzleti információ francia közkönyvtárakban történő szolgáltatását elemzem. A két – közel sem azonos – terület együttes vizsgálatát az indokolta, hogy kutatásaim során igen kevés alkalommal találkoztam az *information sur entreprises* (vállalkozásokra vonatkozó információ) és a *business information* stb. kifejezésekkel, az azonban szembetűnő volt, hogy sok könyvtár együtt kezeli a gazdasági élet tendenciáiról szóló elméleti, történeti munkákat, a gazdaság kurrens faktografikus dokumentumait (statisztikai feldolgozások, adattárak stb.) és a vállalkozásokról szóló speciális információforrásokat.

Vizsgálatomat az interneten végeztem, kiindulópontul a *Libraries on the Web* című linkgyűjtemény szolgált (URL: <http://sunsite.berkeley.edu/Libweb/France.html>). Erőről a helyről mintegy 67 franciaországi könyvtár honlapja elérhető. Sajnos nem mindegyik link működött, és a *Google* segítségével sem sikerült minden esetben a címet megtalálni, ezért összesen 58 könyvtárat tudtam megvizsgálni. Kategória szerint a következőképpen oszlanak meg a vizsgált intézmények: (1) kormány-szervezet, hivatal, tudományos intézet stb. könyvtára: 11; (2) nyilvános városi könyvtár: 13; (3) oktatási intézmény könyvtára, felsőoktatási könyvtár: 33. Ezen kívül kiemelt figyelemmel vizsgáltam a (4) nemzeti könyvtár (*Bibliothèque nationale*) tevékenységét. A felsőoktatási intézmények könyvtárainak kiugró internetes képviselete érthető, hiszen ezek a tudományos élet központjai, így fokozott az igény a szolgáltatásaik iránt. A tanszékek, intézetek együttműködése érdekében is rendkívül fontos az on-line kapcsolat.

A honlapok vizsgálata a következőképpen történt. Amennyiben az intézmény több részlegből állt, azt a részlegét kutattam részletesebben, melyről feltételezhető volt gazdasági irányultsága. Nem foglalkoztam tehát általános könyvtári részlegek üzleti-gazdasági gyűjteményével akkor, ha külön üzleti-gazdasági tagkönyvtárat, részleget vagy különgyűjteményt találtam. Ennek hiányában az általános részleg(ek) gazdasági tárgyú dokumentumait kerestem. Ha arra mód volt, igénybe vettem az intézmény WebOPAC-ját, s azon keresést futtattam le. Mivel *entreprise*, *business* vagy ehhez hasonló tárgyszóra nem kaptam releváns találatot, az *économie* tárgyszóval kerestem. E tárgyszó alkalmazása minden esetben elvezetett számos, üzleti élettel kapcsolatos dokumentumig (almanachok, statisztikai kimutatók, jogi tanácsadó kiadványok, üzleti kisokosok stb.).

Sajnos nem mindegyik könyvtár honlapja volt informatív, ezért több esetben elképzelhető, hogy az intézmény foglalkozik üzleti-gazdasági információ szolgál-

tatásával, de honlapján nem emeli ki azt. Ilyen esetben úgy vettem, mintha e téren nem lenne szolgáltatása az adott bibliotékának.

A könyvtárakat itt és a továbbiakban is a Libraries on the Web által megadott – rendszerint angol nyelvű – nevükön említtem, mivel az angol név többek számára érthető, mint a francia, s nem kell fordításukat elvégezni (ahol mégis fordításra kényszerülök, az általam legmegfelelőbbnek tartott megfelelő ’ ’ jelek közé teszem). Az angol nevek egyben az egyes intézmények honlapján szereplő hivatalos névváltozatok, így alkalmazásuk nem kifogásolható. Kivételt csupán a nemzeti könyvtárral teszek, melynek francia elnevezése rendkívül széles körben ismert. A könyvtárak honlapjának címét nem szöveg közben adom meg, hanem az 1–3. mellékletben, a hivatalos név mellett tüntetem fel. Így egy helyen, rendezetten találhatjuk meg az URL-eket, és a dolgozat szövegének folyamatossága sem törik meg.

2. Az üzleti–gazdasági információ szolgáltatásának leggyakoribb módjai a vizsgált könyvtárakban

A következőkben a négy vizsgált kategória (hivatali–intézeti, oktatási könyvtárak és városi közkönyvtárak, nemzeti könyvtár) szerinti bontásban vizsgálom az üzleti–gazdasági információszolgáltatás általam legáltalánosabbnak tartott négy szintjét (az alábbi felsorolás nem tükröz hierarchikus viszonyt vagy fontossági sorrendet):

1. különrészig: a témát tárgyaló dokumentumok egy helyen való tárolása hozzáértő, az olvasókat kiszolgáló személyzet alkalmazásával;
2. hagyományos vagy off-line dokumentum a témában;
3. az on-line hozzáférés biztosítása fizetési szolgáltatáshoz;
4. tematikus linkgyűjtemény a könnyebb webes tájékozódás érdekében.

Különrészig igen kevés vizsgált könyvtárban található. Az összefoglaló táblázatokban (1–3. melléklet) + jellel szerepel a könyvtár, ha van üzleti–gazdasági részlege.

Mindenyik vizsgált könyvtárban található általános referenz munka, prospektus, kisokos stb., így a 2. szintet minden esetben teljesítettnek találtam. Természetesen a mennyiség és minőség terén vannak eltérések, ennek vizsgálatát azonban nem tekintettem feladatomnak, mivel a WebOPAC-ok nem mindenhol működtek, gyakran nem adtak módot a keresés szűkítésére, így nem egy esetben kezelhetetlen dokumentummennyiséget jelentettek meg. A szakgyűjtemények nagyságának viszonyítása akkor is nehéz lett volna, ha minden esetben csak releváns találatokat kapok, és a duplumokat kiszűröm, hiszen kellett volna ismernem a könyvtár teljes állományát. Ezt az adatot sok esetben nem tették közzé az egyes szolgáltató intézmények.

Nem volt olyan könyvtár a vizsgált 58 között, melyben internetszolgáltatás nem lett volna elérhető fizetési vagy ingyenes formában (a skála tág a 3–5 és a több száz munkaállomás között). Csak abban az esetben emeltem ki a könyvtár internetes szolgáltató szerepét, ha felhasználói számára előfizetési üzleti adatbázisokat szolgáltat. Külön kategóriát képeznek azok a könyvtárak, melyek csupán te-

matikus linkgyűjteményt, bibliográfiát közölnek, így téve egyszerűbbé a weben történő tájékozódást.

3. Kormánysszervezetek, hivatalok, tudományos intézetek szolgáltatásai

A vizsgált tizenegy intézmény közül tíznek a honlapján találunk konkrét utalást arra, hogy gazdasági vagy üzleti tárgyú szakkiadványt forgalmaznak olvasóiknak (lásd *1. melléklet*). A toulouse-i Catholic Institute az egyetlen, mely biztosan nem foglalkozik érdemben gazdasági információszolgáltatással: gyűjteményét speciálisan teológiai jellegűnek tünteti fel honlapja. A következőkben csak azokat a könyvtárakat említem meg, melyek valamilyen szempontból kiemelkedőek a gazdasági és/vagy üzleti információ szolgáltatása terén.

Az Agence de la Francophonie ('Frankofón Ügynökség') kormányközi szervezet, könyvtára számos, a gazdasággal és a fejlődéssel kapcsolatos dokumentumot tartalmaz. Linkgyűjteményt, bibliográfiát közöl, gazdasági kiadványokat és jogszabálygyűjteményeket jelentet meg, a gazdasági irodalmat tehát nemcsak szolgáltatja, hanem maga is továbbfejleszti. Szolgáltatása a volt francia gyarmatok és a Franciaországgal különösen szoros gazdasági kapcsolatban álló országok gazdasági aktivitásának megismertetésével kapcsolatban kiemelkedő. (Honlapja oktatási célokat is szolgál: a statisztikai adatok, általános adatok ismertetésén kívül kvízzjátékot is kínál a felhasználóknak, ahol játékos formában, különböző nehézségi szinteken ellenőrizhetjük, milyen mélyen sajátítottuk el az egyes államok gazdasági, kulturális, nyelvi jellegzetességeit.)

Az INRIA nevű szervezet az információs társadalom kutatását tekinti céljának, ezért javarészt szocioökonómiai szakkiadványokat forgalmaz. A National Agronomic Institute of France könyvtára szintén a gazdasági élet sajátos szeletét ragadja ki: főként közgazdasági és szakgazdasági kérdésekről szolgáltat információt (mezőgazdasággal kapcsolatos információk: vállalkozási tudnivalók, piaci helyzet, gazdasági megoldások, lehetőségek). A könyvtár oktatási célokat is szolgál, leginkább agráregyetemi hallgatók látogatják.

A National Institute of Telecommunication honlapján számos gazdasági adatbázis (Europresse, ABI/Inform Global, Kompass France, Science Direct, éves gazdasági statisztika) linkjét közli. Gazdaság és menedzsment témakörében jól strukturált linkgyűjteményt tesz könnyen elérhetővé. Hierarchikus osztályozási rendszerben, egy főosztályon belül nyolc alosztályban ismerteti gazdasági dokumentumait. Részletes keresési lehetőséget csak belső felhasználóknak kínál.

4. Városi közkönyvtárak

A közkönyvtárak (lásd *2. melléklet*) általában szolgáltatnak információs anyagokat: brosúrákat, prospektusokat, reklámkiadványokat, közhasznú telefonszámjegyzékeket, gazdasági kisokosokat, a magyar *Arany Oldalakhoz* hasonló yellow pages kiadványokat. (Ezek általában külön pult(ok)on találhatóak, tipikus magyarországi példa erre a budapesti Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának

Fogja, vigye! szolgáltatása.) Hasonló szolgáltatás megléte a francia közkönyvtárak esetében is feltehető, de az egyes intézmények honlapjain igen kevés információ található erről. Csak egy példa: a Greonble Public Library, mely városi hálózat (központi könyvtár és fiókkönyvtárak kapcsolata), honlapja alapján a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárhoz hasonló felépítésűnek tűnik, jellege, funkciója is hasonló, céljaiban is igen közeliek egymáshoz, tehát biztosra vehető egy a *Fogja, vigye!* jellegű szolgáltatás megléte. Ez az összefoglaló táblázaton nincs megjelölve külön-részként: nemcsak az adathiány miatt, hanem azért sem, mert a szolgáltatásnak ez a szintje nem egyezik a külön-részknek azzal a fogalmával, melyet dolgozatomban használok (meghatározása: témáját vagy a hordozó jellegét tekintve speciális jellegű, külön hozzáértő személyzettel működő könyvtári részleg. Leginkább tagkönyvtárat, fiókkönyvtárat, könyvtári osztályt jelöl. Jó példa rá a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteménye).

A Melun Public Library honlapja válogatott híreket, érdekességeket közöl, így a gazdasággal is foglalkozik. A Magyarországon is népszerű hírportálok szolgáltatásait egyesíti ezáltal a hagyományos könyvtári szolgáltatással. Kiemelt helyen tartalmaz linket a Kompass adatbázisára. Tematikus linkgyűjteményt közöl. A könyvtárban zajló gazdasági és üzleti információszolgáltatásról nem ad részletes adatokat a honlap, de felépítése, a gazdaság hangsúlyos szerepeltetése miatt feltelezhetjük, hogy a könyvtár hagyományos vagy off-line elektronikus dokumentumokból is szolgáltat az érdeklődőknek.

A Paris Public Information Library gazdagon strukturált linkgyűjteménye külön kiemeli a vállalkozásokról szóló információkat. Találhatunk aktualitásokat, jogi szabályozásról szóló forrásokat, piackutatási eredményeket, cégekről szóló adatokat. E részletes feldolgozásból úgy tűnik, a könyvtár nemcsak honlapján foglalkozik gazdasági információval, hanem hagyományos keretek között is.

5. Oktatási intézmények könyvtárai. Főiskolai és egyetemi könyvtárak

Mint azt az 1. részben jeleztem, az interneten a felsőoktatási könyvtárak vannak a legjobban reprezentálva (lásd 3. *melléklet*). Esetükben találkozunk először olyan külön-részegekkel, melyek megfelelnek a 3. részben említett definíciónak. A 33 oktatási intézményi könyvtár közül 10 rendelkezik külön-részleggel. Ez a felsőoktatási intézmények jellegéből ered, hiszen egyik karuk általában a gazdaság kérdéseivel (is) foglalkozik. A gazdasági-üzleti külön-részegek különböző ismeretterületekhez kötődnek. A külön-részegek megoldásaira pár példát említek szemléltetésül:

- Leonardo da Vinci University, Párizs: *INFOthèque Economie Gestion* (infotéka: gazdaság, igazgatás) részlege a következő témákról tájékoztat hagyományos és elektronikus információhordozók segítségével: a vállalkozás funkciói, jogi és politikai tekintetben is (menedzsment, humán erőforrások, közgazdaság, pénzügy, marketing, nemzetközi piacok, jogi tanácsadás stb.). Információ szerezhető társaságok mérlegéről, aktuális bevételeiről, egy bizonyos piaci szegmens domináns szereplőiről, azok helyzetéről. Tendenciák elemzéséhez, módozatok megismeréséhez nyújtanak segítséget, tájékoztatnak francia cégek külföldi szerepléséről, külföldön történő vállalkozás le-

hetőségeiről, a világgazdaság szereplőiről, az elektronikus gazdaság helyzetről. Úgy érzem, ez megfelelően széles körű szolgáltatás, mely hatékonyan szolgálja a felhasználók gazdaságról alkotott képének gazdagítását.

- University of Paris – Dauphine: több tucat gazdasági adatbázist szolgáltat. Elérte azt a célját, hogy a francia egyetemek gazdasági referenciakönyvtára legyen. Gyűjteménye mintegy 150 000 kötetes, 3500 folyóiratcímet tart. Folyóiratainak 80%-át feldolgozza az Econlit, illetve az ABI adatbázis. Nyomtatott és digitális formában egyaránt elérhető a forrásainak többsége.
- University of Paris 1: a közgazdaság-tudományi kar dokumentációs központjának területei: gazdaság és alkalmazott matematika. E témakörökben kimerítő szolgáltatást nyújt. 1998-ban jött létre a korábban is meglévő egyetemi könyvtári részlegek átszervezése során. Mintegy 80 000 hagyományos dokumentumot őriz. 1998 óta disszertációkat is szolgáltat, ezek helyben tanulmányozhatók. 400 folyóiratcímének döntő többsége angol nyelvű. CD-ROM-gyűjteményét sokan használják. Dokumentumait a *Journal of Economic Literature* osztályozási rendszere alapján rendszerezi. Specialistása, hogy a gazdaságtörténet kutatói számára is tartogat érdekességeket: legrégibbi dokumentumai a 17. századból származnak.
- University of Paris 10 – Nanterre, Párizs: 13 000 kötetes különrészleg (mintegy 100 folyóiratot járat), mely a gazdaság, a matematika, a statisztika és a könyvelés szakterületét öleli föl. A gazdasági témájú információhordozókat külön olvasóteremben helyezik el.
- University of Paris 11: jogi, gazdasági és igazgatási témájú dokumentumok különrészlegét valósították meg. 10 000 kötetet tartalmaz, 40 folyóirat jár.

Az on-line dokumentumok szolgáltatásáról a 3. melléklet nyújt átfogó képet. Véleményem szerint azonban a táblázatban található 9 könyvtáron kívül biztosan szolgáltatnak máshol is térítéses adatbázisokat a felhasználóknak, erről azonban nem tájékoztat a könyvtárak honlapja. Csupán néhány példa: a University of Bordeaux 1 könyvtára a Dialoghoz biztosít hozzáférést, a University of Franche-Comté a Celen, Econlit és Economie adatbázisokat szolgáltatja licenszszerződés keretében.

Az on-line adatszolgáltatásnak a térítésesnél érthető okokból népszerűbb és elterjedtebb formája az ingyenes. Ahhoz, hogy ezek az ingyenes lehetőségek elérhetőek legyenek, állandóan karbantartott, folyamatosan fejlesztett linkgyűjtemények szükségesek. A vizsgált felsőoktatási könyvtárak mintegy harmada, 11 intézmény készített többé-kevésbé strukturált linkgyűjteményt. Egy ilyen könnyen áttekinthető, nem túl mélyen hierarchizált rendszerre jó példa a University of Angers linkgyűjteményének szerkezete:

Általános irodalom

Alapvető referencia oldalak

Különfélék

Kereskedelem (hazai és külföldi)

Menedzsment

Általános kérdések

Információs rendszerek menedzsmentje

Szervezetek (hazai és külföldi)

Pénzügy (hazai és külföldi)

Vállalkozások (hazai és külföldi)
Gazdasági elméletek, kutatások
Foglalkoztatás
Marketing
Gazdasági sajtó

Méreténél fogva is igen jelentős a University of Franche-Comté könyvtárának gazdasági folyóiratok teljes szövegű, on-line változatait felsoroló linkgyűjteménye. Óriási hiányossága a tematikus hierarchia teljes hiánya, a mechanikus betűrend uniformizáló használata.

A felsőoktatási könyvtárak egy része – érthetően – speciális gazdasági területekkel is foglalkozik. A következőkben csupán pár jellegzetes példát emelek ki.

A National and University Library of Strasbourg a gazdasági joggal foglalkozik hangsúlyosan. A Rouen University Hospital Medical Library az orvoslás és az üzleti élet összefüggéseire helyezi a hangsúlyt. A University of Angers EU-s jogi és gazdasági forrásokat gyűjt és forgalmaz a megszokottnál nagyobb mértékben.

Olyan egyetemek, főiskolák esetében, melyeknek nincs üzleti-gazdasági különrészelgük, átfogó kézikönyvek, évkönyvek, almanachok szolgáltatása általánosan nevezhető. Ebben az esetben a könyvtár szolgáltatása az általános érdeklődést hivatott kielégíteni, és a speciális témájú gyűjtemény sokban emlékeztet a városi közkönyvtárára.

6. A nemzeti könyvtár (Bibliothèque nationale) szolgáltatásai.

A PRISME rendszer

A Bibliothèque nationale honlapján (URL: <http://www.bnf.fr>) megtalálhatjuk e rangos intézmény szolgáltatási rendszerének kimerítő leírását. Az üzleti és gazdasági információ szolgáltatásáról is képet alkothatunk (<http://www.bnf.fr/pages/z/Navigat/frame/collections.htm>). A francia nemzeti könyvtár üzleti-gazdasági információszolgáltatásának elnevezése: PRISME (feloldása: Pôle de Ressources et d'Information sur le Monde de l'Entreprise – 'a vállalkozások világáról szóló források csomópontja'). Mintegy 7000 dokumentumot tartanak e témakörben, az érdeklődők 200 szakfolyóirat közül választhatnak. Megcélzott közönségük: gazdasági szakemberek, cégalapítók/cégtulajdonosok, a közoktatásban résztvevő hallgatók. Szervezetileg a jogi, gazdasági és politikai részleghez tartozik. Célja, hogy információt nyújtson a piacokról és a gazdasági élet szereplőiről.

A következő típusú referenz munkákból tájékoztat: (1) éves szakmai almanachok; gazdasági elemzések, tanulmányok; adatbázisok és statisztikai gyűjtemények. Néhány példa: *CCIP* (szakmai almanachok repertórium), *Findex* (a világ piackutatásainak, jelentéseinek, felméréseinek gyűjteménye); (2) címjegyzékek; információszolgáltató és tanácsadó cégek jegyzékei. Ezekből megtudjuk cégek, szervezetek főbb adatait, elérhetőségét is. A legfontosabbak ezek közül: *Moci* (exportőrök címjegyzéke), *Adetem* (marketinginformáció-források jegyzéke), *Euro-monitor* (a világ marketinginformáció-forrásainak gyűjteménye).

A szakmai folyóiratokból a felhasználók információt szerezhetnek a gazdasági szektorok legaktuálisabb jelenségeiről. Ezek közül a honlap a következőket emeli

ki: *Option Finance, LSA, Business Africa, Communication CB News, Néo Restauration*. A folyóiratokon kívül olyan szakirodalmi adatbázisokat kínál a PRISME szolgáltatás, mint a *Delphes* (az 1995 óta a francia szakajtóban megjelent publikációk tematikus keresőrendszere) vagy a *Proquest European Business* (integrált szöveget és absztraktot is tartalmazó szakirodalmi cikkadatbázis. Mintegy száz angol nyelvű gazdasági folyóirat 1996 óta megjelent közleményeit dolgozza fel).

A gazdasági élet egyes szektorairól részletes piaci tanulmányokat, elemzéseket is szolgáltatnak. Ezek száma ezer körül mozog. Közreadók között találunk nagy nemzetközi gazdasági elemzőirodákat (Eurostaf/Les Echos, Xerfi, BIPE Conseil, SCRL, Euromonitor, Corporate Intelligence on Retailing), intézményeket (pl. a párizsi kereskedelmi és iparkamara), valamint szakmai szervezeteket (pl. parfümgyártók szervezete).

Az egyes vállalkozásokról mintegy ezer különféle évkönyv, jegyzék áll rendelkezésre. Ezek közül a legfontosabb a számos területet átfogó *Kompass* (papíron és CD-ROM-on is). A részterületre specializált források közül említendő a bankok *DAFSA* évkönyve, a *DIC-AGRI* adatbázis vagy a *Marketing Book*. Az egyes vállalkozások forgalmi adatairól, aktuális pénzügyi helyzetéről mintegy 400 kiadvány tájékoztat. Papíron találhatóak meg többek között az *Eurostaf* vagy a *Mergent-Moodys* jelentései, a CD-ROM-adatbázisokra a *Diane, Dafsaliens, Amadeus, Global Researcher* forrásai említhetők példaként.

A külföldi országok üzleti életével kapcsolatban is naprakész adatokat szolgáltat a PRISME. Nemcsak a külföldi helyi vállalkozásokat mutatja be (ezekkel kapcsolatban a *Kompass* egyes régiókra készített adatbázisait szolgáltatja), hanem tájékoztat a francia vállalkozások egyes országokban megtalálható részlegeiről, leányvállalatairól is (erre vonatkozó információkat a Centre français du commerce extérieur [‘Francia Külkereskedelmi Központ’] listái szolgáltatnak). A honosítás és a külföldi piacra történő kivonulás feltételeiről egyaránt tájékozódhatunk a PricewaterhouseCoopers *Doing business in...* rendszeréből. Ország szerinti bontásban gazdasági elemzéseket nyújt a Maison des Français de l’étranger (‘Francia Külügyi Hivatal’). A legfőbb gazdasági szektorok fejlődési tendenciáiról a The Economist Intelligence Unit *Country Reports* című jelentései számolnak be.

Praktikus információkat tartalmazó dokumentumok elérhetőségét is biztosítja a PRISME szolgáltatás. A nagyközönség számára is érthető ismeretterjesztő kiadványok számolnak be a vállalkozások általános jellemzőiről, a szakmai környezetről, piacokról, az egyén és a vállalkozások viszonyáról. A kiadványokat szabadpolcon, külön erre a célra kialakított olvasótérben helyezik el. Ezáltal mindenki gyorsan, könnyen tájékozódhat az őt érdeklő témakörben. A tematikai csoportok a következők. (1) A vállalkozás alapítása, egyes vállalkozástípusok általános jellemzői, nemzetközi cég létrehozása, cégalapítás külföldön. (2) Az egyének és a vállalkozás kapcsolata: a munkatársak kiválasztása, álláskereső; szakmák és szakterületek; egyes cégek szervezetének felépítése. (3) Szervezetek, szövetségek, társulások.

A fentiekből láthatjuk: a Bibliothèque nationale PRISME elnevezésű szolgáltatása átfogó, szervezett, folyamatosan fejlesztett, szakemberek közreműködésével működtetett rendszer, mely a laikus és a szakmabeli érdeklődők igényeit egyaránt képes kielégíteni. Olyan részleg, mely könnyen elérhető, jól hasznosítható információforrásokat szolgáltat nagy számban az élet egy mindenkit érintő terü-

letéről. E szolgáltatás működtetése jól illusztrálja a nemzeti könyvtár közszolgálati funkciójának előtérbe kerülését.

7. További kutatások elé...

Nagyszabású vállalkozás a <http://www.ccfr.bnf.fr/> címen elérhető francia kollektív katalógus (neve: Catalogue Collectif de France 'Franciaország Közös Katalógusa'), melyet a Bibliothèque nationale fejleszt folyamatosan. Lelőhelynyilvántartásként is használható, de számunkra fontosabb az a szolgáltatása, mely profil alapján tartja nyilván Franciaország egyes könyvtárait, dokumentációs központjait. A vállalkozás jelentésű *entreprise* keresőkifejezésre sajnos nem adott találatot, az *économie* keresőkifejezésre 168 könyvtárat sorolt fel. Ezek szerint a rendszerben regisztrált könyvtárak közül gazdasági információszolgáltatással 84 szakkönyvtár, 75 felsőoktatási könyvtár, 4 iskolai könyvtár és 5 községi/városi közkönyvtár foglalkozik úgy, hogy ezt a tevékenységét profiljának tekinti. Jelen dolgozaténál nagyobb szabású, átfogóbb igénnyel fellépő kutatás számára ideális kiindulópont.

Az adatbázisban összesen mintegy 4000 intézmény található.

8. Összefoglalás

Dolgozatom sok száz francia könyvtár közül mindössze ötvennyolcat elemzett, ám már ebből a mennyiségből is kitűnt néhány tendencia. A 7. részben közölt statisztikából is láthatjuk, hogy a gazdasági információ profilszerű szolgáltatása a szakkönyvtárakra és a felsőoktatási könyvtárakra jellemző, a települési közkönyvtárak inkább szolgáltató pultok segítségével, periférikusan foglalkoznak e témával. A francia nemzeti könyvtár PRISME rendszere a nemzeti könyvtár közszolgálati információszolgáltató szerepének ellátására kiemelkedő példa.

9. Irodalom

Témámhoz nyomtatott forrást nem találtam, minden eredményemet saját internetes kutatásaimból szereztem. Az alábbi néhány internetes oldal tájékozási pontot, eligazodást jelentett.

<http://sunsite.berkeley.edu/Libweb/France.html/>

<http://www.ccfr.bnf.fr/>

<http://www.bnf.fr/>

Szabó Tamás Péter

A mellékleteket (1–3) lásd a következő oldalakon!

* * *

Hivatal, intézet könyvtára

Könyvtár neve és helye	URL	Különálló	Dokumentum a tárgyban	On-line hozzáférés	Linkgyűjtemény	Egyéb
1. Agence de la Francophonie-CIFDI, Bordeaux	http://cifdi.francophonie.org/Rech/		+			saját publ.
2. Calouste Gulbenkian Cultural Center, Paris	http://www.gulbenkian-paris.org/		+			
3. Catholic Institute of Toulouse, Toulouse	http://www.ict-toulouse.asso.fr/biblio/index.html					
4. French National Institute for Research in Computer Science and Control, Rocquencourt	http://www.bm-grenoble.fr/		+			
5. INRIA, Rocquencourt	http://www.inria.fr/publications/centredoc.fr.html		+			inform. társ.
6. ISH, Lyon	http://cdish.ish-lyon.cnrs.fr/		+		+	
7. Institute of Computer Science and Applied Mathematics, Grenoble	http://bibliotheque.imag.fr/bibliotheque/		+			
8. International Contemporary Documentation Library, Nanterre	http://www.bdic.fr/		+			
9. National Agronomic Institute of France, Grignon	http://www.inapg.inra.fr/Bib/HTML/htdocs/		+			mezőgazd.
10. National Institute of Telecommunications, Paris	http://www.int-evry.fr/biblio/		+		+	
11. Pasteur Institute, Paris	http://www.pasteur.fr/infosci/biblio/		+			

Nyilvános városi könyvtár

Könyvtár neve és helye	URL	Különrészeleg	Dokumentum a tárgyban	On-line hozzáférés	Linkgyűjtemény	Egyéb
1. American Library in Paris, Paris	http://www.americanlibraryinparis.org/		+			
2. Charleville-Mézières Public Library, Charleville-Mézières	http://www.bm-charlevillemezieres.fr/		+			
3. County Library of Val d'Oise, Pontoise	http://www.cg95.fr/biblio/bdvo/		+			
4. Grenoble Public Library, Grenoble	http://www.bm-grenoble.fr/		+			
5. IRCAM, Paris	http://mediatheque.ircam.fr/		+			
6. Library of the Port-Royal Society, Paris*	http://site.voila.fr/portroyal/		+			
7. Lisieux Public Library, Lisieux	http://ourworld.compuserve.com/homepages/bib_lisieux/		+			
8. Lormont Public Library, Lormont	http://mairie.wanadoo.fr/bibli.lormont/		+			
9. Lyon Public Library, Lyon	http://www.bm-lyon.fr/		+			
10. Mazarine Library, Paris*	http://www.bibliotheque-mazarine.fr/		+			
11. Melun Public Library, Melun	http://philippe.diaz.free.fr/bm-melun.html		+		+	
12. Paris Public Information Library (Centre Pompidou), Paris	http://www.bpi.fr/		+		+	
13. Reims Public Library, Reims	http://www.bm-reims.fr/		+			

* Jellegüket tekintve nem tipikus városi közkönyvtárak, inkább muzeális gyűjtemények, magánintézmények. Nem tartottam fontosnak új kategóriát alkotni a számukra.

Oktatási intézmény könyvtára. Felsőoktatási könyvtár

Könyvtár neve és helye	URL	Különrészig	Dokumentum a tárgyban	On-line hozzáférés	Linkgyűjtemény	Egyéb
1. Ecole Nationale des Ponts et Chaussées, Champs sur Marne	http://www.enpc.fr/docparis/pres.htm		+			
2. ENSSIB, Villeurbanne	http://www.enssib.fr/bibliotheque/		+			disszert.
3. INSA LYON, Villeurbanne	http://www.insa-lyon.fr/Insa/Departements/DocInsa/		+			
4. Interuniversity Pharmaceutical Library, Paris	http://www.biup.univ-paris5.fr/		+			
5. Interuniversity Science Library Grenoble 1, Saint Martin d'Hères	http://www.ujf-grenoble.fr/BUS/		+			
6. Leonardo da Vinci University, Paris	http://www.devinci.fr/infotheq/	+	+			
7. National and University Library of Strasbourg, Strasbourg	http://www-bnus.u-strasbg.fr/		+			gazd. jog
8. Paris School of Mines, Paris	http://www.bib.ensmp.fr/		+		+	
9. René Descartes University, Paris	http://www.bu.univ-paris5.fr/	+	+		+	
10. Rouen University Hospital Medical Library, Rouen	http://www.chu-rouen.fr/documed/bibchu.html		+			orvos és gazd.
11. University of Angers, Angers	http://buweb.univ-angers.fr/		+	+	+	
12. University of Bordeaux 1, Talence	http://doc.bx1.u-bordeaux.fr/		+	+	+	
13. University of Evry Val d'Essonne, Evry	http://www.bu.univ-evry.fr/	+	+			
14. University of Franche-Comté, Besançon	http://scd.univ-fcomte.fr/		+	+	+	
15. University of Le Havre, Le Havre	http://gromit.univ-lehavre.fr/		+			
16. University of Lille 1, Lille	http://ustl.univ-lille1.fr/ustl/accueil/		+		+	
17. University of Lille 3, Villeneuve d'Ascq	http://www.univ-lille3.fr/menu/frame_bibliotheque.html		+		+	
18. University of Maine, Le Mans	http://bu.univ-lemans.fr/		+	+	+	
19. University of Nice – Sophia Antipolis, Nice	http://www.unice.fr/BU/		+	+		

Könyvtár neve és helye	URL	Különálló	Dokumentum a tárgyban	On-line hozzáférés	Linkgyűjtemény	Egyéb
20. University of Paris – Dauphine, Paris	http://www.bu.dauphine.fr/dauphine/	+	+	+		
21. University of Paris I – University Library, Paris	http://bib.univ-paris1.fr/	+	+	+		
22. University of Paris 10 – Nanterre, Nanterre	http://www.u-paris10.fr/bu/page1.htm	+	+			
23. University of Paris 11, Orsay	http://www.u-psud.fr/bibli.nsf	+	+		+	
24. University of Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, Paris	http://bucensier.scd.univ-paris3.fr/		+			
25. University of Paris 8 – Vincennes-Saint-Denis, Paris	http://www.univ-paris8.fr/up8/bibliotheque.shtml	+	+			
26. University of Paris I – Sorbonne, Paris	http://www.sorbonne.fr/Websorbon/Arborescence/5-Etablissements/BIU.html		+			katalógus Minitelen
27. University of Rouen, Mont Saint Aignan	http://www.univ-rouen.fr/univ/Services/Periodique/		+	+	+	
28. University of Strasbourg I, Strasbourg	http://www.scd-ulp.u-strasbg.fr/		+			
29. University of Strasbourg II, Strasbourg	http://www.scd-ushs.u-strasbg.fr/		+			
30. University of Toulon, Toulon	http://bu.univ-tln.fr/toulon_new/default.htm		+			
31. University of Toulouse, Toulouse	http://www.biu-toulouse.fr/	+	+			
32. University of Tours, Tours	http://www.scd.univ-tours.fr/		+		+	
33. University of the Méditerranée, Marseille	http://bu2.timone.univ-mrs.fr/	+	+	+		

Herr von Kaján – Kaján Ábel (Pákh Albert [1823–1867])

„Népes társaság volt együtt a teremben.

Én épen azon napon érkeztem meg Magyarországból s még nem volt időm a nyárilakban egybegyűlt vendégseregnek külön mutattatni be magamat. Midőn beléptem, a házi úr, ki már napok óta bírá Pestről ajánló leveletemet s kivel mindjárt megérkezésemkor volt találkozásom, felém irányzá jobb karját, mondván: Herr von Kaján, igen híres magyar író!

E néhány szó volt oka minden szerencsétlenségemnek.

Rettenetes bemutatás! Ötven akadémiai rendes és levelező megirigyelhetett volna érte, de nem volt érkezésem kifogásokat tenni ellene. Nem is tehettem róla. A házi úr alkalmasint a pajtáskodó ajánló levélből merítette rólam való merész tudományát, s most figyelmet kívánt ébreszteni nem annyira irántam, mint vendégének minősége által önmagára iránt. Polgár volt.”¹

Herr von Kaján, azaz Pákh Albert – Petőfi és Madách kortársa – egyik legérdekesebb alakja volt annak az izgalmas gyéniségekben bővelkedő irodalmi nemzedéknek, mely az 1840-es években kezdett vezérszerepet játszani az irodalmi életben.

A magyar irodalomtörténet mint humoristát, újságírórt – az Újkori ismeretek tára című füzetes lexikon, a Szépirodalmi Lapok, a Vasárnapi Ujság és a Magyar Sajtó szerkesztőjét – tartja számon. Kora legnagyobb íróival, költőivel, tudosaival és művészeivel dolgozott együtt szerkesztői pályája során. Kortársai emlékezete szerint meghatározó személyisége volt a forradalom és a szabadságharc utáni kulturális és irodalmi életnek. Különösen nagy szerepet játszott a Vasárnapi Ujság első időszakában, amikor a sajtós célú és irányú lap számára nemcsak olvasókat, de írókat is nevelt. Saját neve alatt aránylag kevés önálló cikket írt, ám annál több író pályáját egyengette. Példaként említhetjük Gyulai Pált, akinek ízlésére, ítéletei finomodására nagy hatással volt. Gyulai Petőfi Sándor és lírai költészetünk című, 1853-ban megjelent tanulmányához is felhasználta Pákh Petőfire vonatkozó alapos életrajzi és karakterológiai ismereteit. A Vasárnapi Ujságnál eltöltött tizenhárom éve alatt – a másfél éves külföldi gyógykezelését kivéve – alig volt szám, amely egyengető, átdolgozó, azaz szerkesztői gondosságát magán ne viselte volna. Javítgatta, átdolgozta, néha egészen újírta a cikkeket.

„Az egész lapon az ő szelleme lengett, az ő kedélye mosolygott, az ő ismereteinek sokoldalúsága s egészséges irányának szelíd fénye tükröződött; a szerkesztés feladatát nem a gépies összeállításban, a rendelkezésre álló anyag egyszerű egymás mellé sorozásában, hanem abban

az értelemben vette, hogy minden, a mi a lapban megjelen, annak határozottan kinűzött célját és irányát szolgálja s az írók egyéniségei a közös cél összhangjában egyesüljenek.”²

Pákh Albert éppen 180 évvel ezelőtt – 1823. március 11-én – született Rozsnyón. Abban a német ajkú, de magyar hazafiságú városban, ahol apja evangélikus lelkész volt. Iskoláit Rozsnyón, Miskolcon, Iglón, Lőcsén, Sopronban és Debrecenben végezte. Írói és későbbi közéleti munkásságának gyökerei soproni tanulóéveire nyúlnak vissza. Tevékenyen részt vállalt az evangélikus tanoda ifjúsági önképzőkörének munkájában, ezért később ennek titkárává is választották. Már ekkor megmutatkozott szerkesztői ambíciója és tehetsége a kör „Szünórák” című lapjánál. 1840-ben az iskola 50 éves jubileumán saját versével köszöntötte az önképzőkör alapítóját, Kis Jánost. Petőfi Sándorhoz fűződő, életre szóló barátsága is ott kezdődött, majd Debrecenben folytatódott, ahol jogi stúdiumokat folytatott, miközben egy előkelő polgári családnál nevelősködött. 1844-ben került Pestre jurátusnak. Ifjú íróársai nagy örömmel és szeretettel fogadták az Életképekben megjelent szellemes, satirikus írásaiért. Az ügyvédi vizsgát letette ugyan, de hivatását az irodalomban találta meg. Elsőként Csengery Antal ajánlatára a Pesti Hírlap tárcaírója, vagy ahogyan ő nevezte „újdondásza”³ lett. A Pesti Hírlap volt ebben az időben az az orgánus, amely köré azok a körök csoportosultak, akiknek tagjaira leginkább hatott az európai szellem. A köréje csoportosuló politikusokról pedig elmondható, hogy minden tettükben a modern, alkotmányos Magyarország alapjainak megvetését tartották szemük előtt. Gyulai úgy emlékezik Pákh itteni munkásságára, hogy a Pesti Hírlap újdonság rovata soha nem volt olvasottabb, mint „Kaján Ábel” idejében.⁴ Kortársai úgy tartották, hogy a riport műfajában olyan jelentőséggel bírt, mint Kossuth a vezércikkírásban. Ő volt az első modern hírlapíró, aki remek érzékkel ki tudta választani a napi események közül is a megírni valót. Stílusa könnyed és élvezhető volt, de kiváló érzéke volt a jellemkomikumhoz is. Minden jel arra mutatott, hogy az első magyar humorista válik belőle. Barátai a magyar Thackerayt sejtették benne.

Szépen indult közéleti szereplése is. A forradalmat megelőzően – 1846-ban – tagja volt Petőfi körének, a Tizek Társaságának. Mint emlékezetes, Petőfi a társaság megalapításával azt akarta elérni, hogy a fiatal írók „emancipálják” magukat a szerkesztők és a kiadók uralma alól, ezért tízen összeálltak, és kötelezték magukat arra, hogy egy évig egyetlen idegen lapba sem dolgoznak, hanem saját maguk alapítanak újságot, ahol kedvükre írhatnak. Petőfin és Pákhon kívül tagja volt a társaságnak Jókai Mór, Degré Alajos, Lisznyay Kálmán, Tompa Mihály, Kerényi Frigyes stb. A bojkott leginkább Frankenburg Életképeinek Irodalmi Őr című mellékletét sújtotta. Frankenburg udvarias levélben kért nyilatkozatot a Tizektől, amelyre Pákh Albert, a társulat jegyzője így válaszolt:

„Tisztelt szerkesztő úr! Önnek folyó (1846.) évi november 7-dikén hozzánk intézett, s reánk nézve több tekintetben hízelgő fölszólítása által nem csekély mértékben érezzük magunkat megtisztelve. Egyénás közti kölcsönös szerződésünk múlt évi július 1-jétől egy évre kötött, s így önnek baráti fölszólítása nélkül, legalább nemleges tekintetben, jövő 1847-dik július 1-ig tartott volna ...Most azonban szívesen engedünk

ön fölszólításának, és közremunkálásunkat előlegesen is ígérve – mi által a szépirodalom emelésére ennek folytán a közügy előmozdítására nézve csekély tehetségeink eleibe föllépni, különösen a dolgok jelen állapotában, legszentebb kötelességünk ismerjük. Kelt a Társulat 1846-ki november 16-iki gyűléséből. Kaján Ábel, m. k. társulati jegyző.”⁵

Nem sokkal ezután, 1847-ben Pákhot súlyos betegség támadta meg, ezért csak távoli szemléelője lehetett az 1848–49-es eseményeknek, amelyben apja szónokként, testvérbátyja pedig fegyverrel is harcolt. Külföldi gyógykezeléséről 1850 nyarán tért haza. Édesapja börtönbe került, a haza ügye elbukott, az egészsége sem volt még teljes – mint tudjuk később sem gyógyult meg teljesen soha. Nehéz volt elhinnie önmagának is, hogy még küldetése van. Nem tartotta magát többé írónak, de tudta, hogy mint szerkesztő még szolgálni tudja – kötelessége is – a nemzet és az irodalom, a magyar irodalom ügyét. Látta, hogy a forradalom bukása, az alkotmány eltörlése után a mesterségesen németesítő törekvések korszakában az irodalmárnak, a szerkesztőnek fokozott erővel kell dolgoznia. Első szerkesztői munkája az Újabbkori ismeretek tára című sorozat volt, amely 1855-ig hat kötetben jelent meg mint a „tudományos és politikai társas élet encyclopaediája.” Mint szerkesztő levelezésben állt író társaival, akiket felkért önéletrajzuk megírására vagy pontosítására. Egy ilyen felkérésre Tompa Mihály így válaszolt:

„Kedves barátom! Ezeremster vagy! Még Magyarországon sohasem történt, hogy amit az A-n kezdtek, a T-ig vihették volna. Azonban ha már így van: nem bánom, állíts be engem is a Pantheonba!”⁶

A Nemzeti Casino könyvtárnokaként 1852-ben megjelentette a Kalauz a Nemzeti Casino könyvtárhoz című katalógusát.

„Alulírott szerencsésnek érzi magát, a rendezési, osztályozási munka bevégezte után, e lajstrom közrebocsátása által a fentebbi hiányok orvosolhatásának alapját megvethetni s lehetővé tenni, hogy a Nemzeti Casino könyvtára, melly jelen alakjában is a főváros legbecsesb gyűjteményei közé tartozik, eredeti céljához visszavezetessék. Az ezután évenként kiadandó pótlék-jegyzékek által a netalán közbecsúszott hibák is könnyen fognak megigazíthatatni...”⁷

Később ez a gyűjtemény is jelentősen gyarapította az Országos Hírlapkönyvtárat, amelyet Szinyeyi József alapított 1884-ben, a Nemzeti Könyvtár égisze alatt.

1853-ban Gyulai Pállal a hetenként kétszer megjelenő irodalmi lapot, a Szépirodalmi Lapokat szerkesztette, mint tudjuk, rendkívül igényesen. A lap – talán éppen magas színvonala miatt – csak fél évig élhetett. Ez a kudarc nagyon elkedvetlenítette. Ekkor, 1854-ben kapta immár életre szóló nagy feladatát, a Vasárnapi Ujság szerkesztői tisztét, amelyet haláláig ellátott. Kiválasztásában – tehetsége mellett – kétségtelenül szerepet játszott politikai makulátlansága is, hiszen betegsége miatt a forradalom eseményeiből kényszerűen kimaradt.

A Vasárnapi Ujság mellett 1863-tól a Magyar Sajtó című folyóiratot és a Magyar ember könyvtára című sorozatot szerkesztette. A négy tagból álló sorozat

első kötetében Heckenast Gusztáv könyvkiadó évi két forintért 100 sűrűn nyomott nyolcadrét ívre terjedő válogatott, oktató és mulattató olvasmányt ígért. A kiadó jónak látta több helyen hivatkozni a kötetek szerkesztőjére, aki maga is segített az előfizetők toborzásában.

„Alulírott örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy a fentebbi vállalat korszerűsége és közhasznúsága iránti meggyőződésemet kifejezhessem s egyszersmind kinyilatkoztassam, hogy Heckenast Gusztáv kiadó úr felhívásának engedve, a vállalat körüli szerkesztői felügyeletet egész készséggel elvállaltam, azon biztos reményben, hogy a t. cz. Magyar olvasó-közönség eddig tapasztalt nagybecsű bizalmát e téren is kiérdemelni szerencsém leend. Pákh Albert.”⁸

Huszonéves korától viselt betegsége eközben mind jobban elhatalmasodott. A kortárs szemtanú Gyulai szerint Pákh hihetetlen munkabírással, többnyire a betegágyában dolgozott. Töretlen elszántsággal és humorral üldözte írásaiban a hamis pátoszt, az üres frázisokat. Barátai, kortársai kedvelték puritán magatartása, szellemes, fordulatos írásai, megjegyzései miatt. Az 1870. november 7-én tartott akadémiai emlékülésen Gyulai így vallott róla:

„Valóban Pákh írói pályája nincs arányban kitűnő tehetségével, az ellentmondást a magánember szerencsétlensége fejtí meg. Egy szenvedésben gazdag élet tárul föl előttünk. Húsz évig hordozni egy rosszul gyógyított betegség bal következményeit, s mégis teljesíteni, amennyire lehetséges, minden kötelességet, melyet a hazafiság, fiúi, testvéri szeretet és barátság előnkbe szab: remények és siker közt lépni az írói pályára, s egy pár év múlva eltemetve minden magasb becsvágyat, a betegágy szenvedései, s a szerkesztői asztal gépies foglalkozásai között tölteni el az ifjú- és férfikor legszebb éveit; lemondani az élet örömeiről, de nyugodtan hordani súlyát, s a közélet munkása, a szülői ház vigasza, a baráti körök dísze, felderítője lenni: íme Pákh Albert élete, a szenvedés és türelem, a lemondás és áldozatkészség pályája, melyre egy érző de törhetetlen lélek humoros derűje árasztá fényét.”⁹

Fő művét a Vasárnapi Ujságban alkotta meg. Szerkesztői munkájában teljesedett ki minden írói és emberi becsvágya. A Vasárnapi Ujság fontos szolgálatot teljesített vezetése alatt: közönséget teremtett, vigasztalt, szórakoztatott, terjesztette a kultúrát, az ismereteket, és ami a legfontosabb: ápolta a jövőbe vetett hitet, a szunnyadó hazafiságot. Tompa Mihály hosszú köszöntőben méltatta a szerkesztőt és a tizedik évfolyamába lépett lapot 1863-ban:

*„... Lapod járjon be kunyhót, palotát,
Szegény s gazdag körül végezze tisztét!
Meghozva mindeniknek a mi kell.
– Száraz kenyéren is, sok érzi: hogy
Az ember nem csupán kenyérral él! –
A leghomályosabb zugig, vigye*

*Az ismeret s műveltség sugarit.
 Az elhunyt ősöket mutassa fel,
 Szóljon nemes, hős tetteik felől,
 S minden sorából egy nagy gondolat
 Nézzen reánk s értesse meg magát,
 Miképen a jól-festett kép szeme
 Megszűnés nélkül a nézőre néz. –
 S mely hűn köszönt minden vasárnapot,
 Hasznos, vidám szép ünneplést szerez:
 Lapoddal a tíz év fordulatát
 Még sokszor ünnepeld! Isten veled!”¹⁰*

Mint az iménti idézetek is bizonyítják, íróársai tisztelték, becsülték. Ő volt az első, akit nagyobb önálló mű felmutatása nélkül, pusztán szerkesztői működése jutalmául az Akadémia 1864-ben, a Kisfaludy Társaság pedig 1865-ben tagjai közé választott. Heckenast Gusztáv a lap tizedik, jubileumi esztendejének jövedelmét írói tiszteletdíjúl felajánlotta neki. Ugyanakkor olvasói, tisztelői emléktárgyak özönével árasztották el. A legnagyobb elismerést azonban bizonyára az jelentette, hogy óhaja teljesült, a közönség megértéssel fogadta a lapot, és meg nem szűnő figyelemmel kísérte azt.

*„Örömmel jelenti ki már most, hogy a magyar közönségbe vetett bizalmában nem csalatkozott, s a részvét és barátság oly érdemfeletti s megható bizonyítványaiában részesült eddig is, melyek buzdító például szolgálhatnak ez ország minden szellemi munkásának s hangosan tanúsítják azt, hogy e hazában a jóakarat és kitartás minden anyagi jutalomnál becsesebb elismerésre, becsülésre talál.
 Hadd mondjam el még egyszer hálámat s tiszteletemet a nagy magyar közönség s e lapok minden régi és újabb barátja irányában. S ha a sorstól kirendelt állásomon sikerült eddig honfitársaim bizalmát némileg kiérdemelnem, csak felhívó jelül veszem azt arra, hogy e szép pályán kettőzött szorgalommal és igyekezettel csüggedetlenül előre haladjak.”¹¹*

Negyvennégy évesen, 1867. február 10-én, halt meg, s lám, milyen paradoxon, egy humoros nagy regény tervével. Szász Károly a lap hasábjain rövid versben örökítette meg alakját:

*Roncsolt test örvén, kintől vergődve-örökké
 Szikrázó mosoly ült lelkeken, ajkaidon.
 Szólj, mely angyal adá e mosolyt, szikrát szemeidnek?
 Két szelid angyal, igen, – munka s önértet adá!*

* * *

JEGYZETEK

- 1 Magyar dolgok külföldön : humoreszk = Pákh Albert humoros életképei. – Pest : Kisfaludy-Társaság, 1870. – 155. p.
- 2 Vasárnapi Ujság. – 1879. márc. 16. 26. évf. 11. sz. 170–171. p.
- 3 Galamb Sándor: Pákh Albert = Napkelet. – 1923. 1. köt. 254. p.
- 4 Gyulai Pál: Pákh Albert 1823–1867 = Vasárnapi Ujság. – 1867. febr. 17. 14. évf. 7. sz.
- 5 Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora. – Budapest : Szépirodalmi Kvk., 1982. – 97–98. p.
- 6 Tompa Mihály Pákh Albertnek. 1854. febr. 21. = Tompa Mihály : Versek és levelek / összeáll. és jegyzetekkel ellátta Bisztray Gyula. – Budapest : Magvető, 1955. 158. p.
- 7 Kalauz a Nemzeti Casino könyvtárához. – Pest : Trattner-Károlyi, 1852. IV. p.
- 8 Magyar Ember Könyvtára. 1. Köt. / szerk. Pákh Albert. – Pest : Heckenast Gusztáv, 1863. – Előfizetési felhívás..
- 9 Gyulai Pál: Emlékbeszéd . – 2. bőv. kiad. – Budapest : Magyar Irodalmi Intézet és Könyvny. – 11. köt. 34. p.
- 10 Tompa Mihály: Újévi üdvözet a Vasárnapi Ujság szerkesztőjéhez = Vasárnapi Ujság. – 1863. jan. 4. 10. évf. 1. sz. 2. p.
- 11 Pákh Albert: Az év végén = Vasárnapi Ujság. – 1862. dec. 28. 9. évf. 52. sz. 621. p.
- 12 Vasárnapi Ujság. – 1867. febr. 17. 14. évf. 7. sz. 74. p.

Kocsy Anikó

Az Egyházmegyei Könyvtár létrejöttének hatása Szombathely művelődési viszonyaira 1791–1799

A téma megírásához a következő szempontok vezettek: a könyvtári szakirodalom szinte tudomást sem vett a címben jelzett intézmény létezéséről. Szily János könyvtárát nem említi sem Hóman Bálint, sem Szarvasi Margit, de Kosáry Domokos sem. Sőt a Csapody–Tóth–Vértesy-féle könyvtártörténet sem tesz róla említést. Nagyon érdekes módon visszhangtalanok maradtak a könyvtártörténeti szakirodalomban a témával foglalkozó helyi szerzők tanulmányai is. Így azután a vizsgálódások holt terébe került könyvtár megalapítási körülményei is ismeretlenek maradtak a szélesebb közvélemény előtt.

Ez lehet az alapja és indoka Antalóczy Lajos azon megállapításának, hogy „... 1793. december 28-án megnyílt az ország második nyilvános könyvtára az egri líceumban”. Nyilvánvalóan nem tudott arról, hogy a szombathelyi szeminárium épületében megnyílt könyvtár már két esztendővel megelőzte az egrit. (1)

A téma megírásának másik szempontja Berlász Jenő azon a sommásnak tűnő megállapítása volt, miszerint az egyházmegyei gyűjtemények „... mégsem tudtak számottevő hatást gyakorolni kulturális életünk fejlődésére.” (2)

Ezzel a véleménnyel vitázni nehéz, de kétségeink mindenképpen vannak igazságát illetően. Egy könyvtárban összegyűjtött és rendelkezésre bocsátott informá-

ciók kulturális hatását kizárólagosan és egyértelműen bizonyítani nem lehet. Áttételesen azonban, rámutatva az egyes kapcsolódási pontokra, erre talán több esély mutatkozik. Az összefüggések közül mindenképpen szükséges górcső alá vennünk azokat a külső és belső körülményeket, amelyek az Egyházmegyei Könyvtár megszületését lehetővé tették és jellemezték.

Szombathely a XVIII. század háromnegyed részében a városiasodás egyre markánsabb jegyeit magán viselő település, de igazából nagy falu még. Lakossága 1754-ben 2137 főt számlált, amely szám viszont 70 év múltán már 3848-ra emelkedett. A lakosság számának ez a nagy méretű növekedése is jelzi, hogy komoly változások mentek végbe a városban. Az átalakulásnak szinte kézzel fogható és szemmel látható jelei (5000 fő befogadására alkalmas új templom, szeminárium, líceum és a püspöki palota épületei, valamint 1720-hoz képest 77 új ház felépülése) mellett a város kulturális téren is nagyot lépett előre. (3)

Ez mindenekelőtt az oktatásügy számottevő fejlődésén mérhető le. Az írni-olvasni tudás területén az ország többi részéhez viszonyítva nem állt rosszul Vas megye azzal a ténnyel, hogy legalább minden ötödik paraszt tudott olvasni. Szombathelyen, lévén város, jobb lehetett a helyzet, hiszen rendelkezett alapfokú iskolával. Ezt kiegészítette aztán az 1771-ben alapított gimnázium, majd 1780-ra befejeződött a papi szeminárium építése. (4) Igaz, hogy ez utóbbiban a tényleges képzés csak 10 év múlva indulhatott el. A két intézmény közötti szerves kapcsolatot végül 1793-ban a líceum létrehozása teremtette meg. Ezzel Szombathelyen az elemi iskolától a főiskoláig tartó oktatási rendszer jött létre. (5)

Természetesen ebben a rendszerben a tanulók létszáma évente ingadozott. A gimnáziumban 250–300 fő között, a líceumban pedig 100–150 körül mozgott a tanulók létszáma az alapítást követő első évtizedben. Am volt idő (1797–98-ban) amikor a 200-at is meghaladta. (6) A 300–400 fős diáksereg jelenléte természetesen szembeötlő volt a város polgárai számára. A még 3000-es lélekszámot el sem érő települést valóságos iskolavárosnak tekintették. A szomszédos vármegyékből is ide özönlött a „filozófus ifjúság”. Az iskolarendszer létrejöttével megoldódott Szombathely és környéke számára az értelmiségi utánpótlás kérdése. Számarányuk az ország lakosságához mérten csak ezrelékben fejezhető ki. (7)

Egyébként is az alfabetizáció meglehetősen elterjedt lehetett a városban. Erre mutat, hogy Szily János a püspöki beiktatásakor elmondott beszédét kinyomtatatta és szétosztatta a hívek között. (8) A fent jelzett potenciális olvasóközönség léte már feltételezi könyvtárak létezését is. A város már Szily könyvtáralapítása előtt is fölmutathatott egy könyvgyűjteményt, a Vasvárról ideköltözött káptalan könyveit. Ez a bibliotéka azonban nem lehetett túlzottan jelentős, hiszen az 1711-ben a javára végrendelező Berkes Simon újra történő alapításáról beszélt. A végrendeletben azt az óhaját fejezte ki, hogy ajándékából a papság számára hozzanak létre könyvkölcsönző intézményt. (9)

A városban létezett egy másik, a ferences rend tulajdonában levő könyvtár is. Ez azonban a rendtagok olvasmányigényének kielégítése mellett a rendházban 1785-ig működő bölcséleti főiskola tevékenységét támogatta. Állománya, amint azt az 1756-ban felvett leltár bizonyítja, 814 kötetből állt, tehát meglehetősen tekintélyes könyvtárnak számított. (10) Mivel sem kölcsönzési sem helybenolvasási lehetőséget nem biztosított világiak számára, ezért a város, illetve az iskolák életére befolyása nem volt.

Valószínű, hogy a városban lakó értelmiségiek, hivatalnokok közül többnek a birtokában volt könyvek kisebb-nagyobb gyűjteménye. Az utókorra azonban csak egy nemesi származású literátor könyveiről maradt fenn tudósítás. Roszt György 55 kötetes gyűjteményt mondhatott magáénak, jobbra jogi tartalmú, német és magyar nyelvű műveket. Köztük azonban Voltaire írásaival vitatkozó munka is szerepelt, illetve a kortárs Pray György Annalese. (11)

A város művelődési helyzete tehát nem csupán lehetővé tette, hanem igényelte is egy jelentősebb könyvtár kialakítását.

Ezt a könyvtárat teremtette meg Szily János 1791. december 21-én. Az általa fogalmazott Alapítólevélből megismerhetjük szándékait, indokait, céljait. A könyvtáralapítás elsődleges célja, hogy a papság „...a tudományokban előre haladjon”. Jól látta, hogy tanulni nemcsak szervezett iskolai keretek között szükséges, hanem „... akkor is, miután már kikerültek onnan”. Ezért az egyházmegye papsága számára évente kötelező vizsga letételét írta elő. Mivel pedig személyes tapasztalata és egyben meggyőződése, hogy a tudományokat „...a fontos könyvek segítségével nem lehet elsajátítani és az egyházmegyében nincsen olyan könyvtár, amelyhez papjaink fordulhatnának”, a székesegyháznak adományozza ifjú kora óta gyűjtött könyveit. Vagyis nemcsak követelményeket fogalmazott meg, hanem a tanulásnak a feltételeit is igyekezett megteremtetni – részben a papi szeminárium létrehozásával, részben pedig a könyvtár megalapításával. Ennek kapcsán egyébként úgy rendelkezett, hogy „a világi személyek számára is hozzáférhető legyen”. Ez vonatkozott minden rendű és rangú olvasóra meghatározott nyitvatartási időben. Ám akár világi, akár egyházi volt a könyvtárba lépő személy, a könyveket csak helyben használhatta, a kölcsönzést megtiltotta a püspök. (12)

A könyvtár átadását már korábban fontolgathatta. A papi szeminárium építéséről ti. 1777-ben, közvetlenül a beiktatását követő héten szerződést kötött Hefele Menyhért építésszel. Az eredetileg egyemeletes épület terveit egy év múlva kétemeletesre változtattatta meg. Bár a tervek holléte jelenleg ismeretlen, valószínű, hogy már ekkor kialakították a könyvtár számára szolgáló három helyiséget. (13)

Ez az újonnan alapított intézmény egyszerre több funkciót is ellátott. Mint a papság továbbképzését szolgáló gyűjtemény teológiai szakkönyvtárként működött. A szemináriumban tanuló kispapok számára főiskolai könyvtár volt, melyre tanulmányaikban támaszkodhattak. Végül a város művelt, a könyvtár tartalmával megismerkedni kívánó értelmiségi olvasója számára pedig a nyilvános könyvtár szerepét töltötte be.

Szily tehát könyvgyűjteményét a székesegyház tulajdonában lévő nyilvános könyvtárrá alakította. Egyben ígéretet tett az állomány további gyarapítására, és könyvtárost is kinevezett, megfelelő anyagi háttérrel biztosítva számára. (14)

Szily Jánost már kora ifjúságától fogva erős szálak fűzték a könyvkultúrához. A Püspöki Levéltárban található azon könyveinek jegyzéke, amelyeket 1755-ben Győrből Rómába, teológiai tanulmányai színhelyére magával vitt. A Collegium Germanicum Hungaricumban azután további ösztönzést kaphatott ilyen irányú érdeklődése. Ez az erő őt is éppúgy inspirálhatta, mint a magyarországi klérus többi olyan tagját, aki Rómában végezte tanulmányait. Közülük egyházvezető főpapok egész sora került ki. Bibliofil hajlamukat tovább fokozta, hogy többen közülük a Collegium könyvtárosi tisztségét töltötték be. Közéjük tartozott pl. Berényi Zsigmond vagy Batthyány Ignác, mindketten neves könyvtáralapító püspö-

kök. Bár Szily Jánosnak könyvtárosi tevékenységéről nincs tudomásunk, a könyv- iránti érdeklődése bizonyosan tovább növekedett Rómában. (15)

Hazatérve egyre döbbenetben szemlélte a felvilágosodás eszméinek gyors terjedését. Teljes mértékben tudatában volt annak, hogy a könyv egyre inkább olvasmány, az eszmék terjesztője, semmint gyűjtőszervező tárgya lesz. Már beiktatási beszédében felhívta a hívek figyelmét arra, „hogy óvakodjanak ... az emberi eszt istenítő, divatos, gőgös, illuminátus tanoktól”. (16) Talán az egyház számára fokozódó veszély érzete is hozzájárult könyvtára nyilvánossá tételéhez. Így megfelelő tartalmú könyveket adhatott az olvasók kezébe.

Ha a Szily által összegyűjtött könyvek tartalmát nézzük, a barokk szellemiség jellemzi összetételüket. A gyűjtemény főleg teológiai, filozófiai, történeti munkákat tartalmazott, továbbá klasszikus ókori irodalmat és könyvritkaságokat. (17) Mint főpap magától értetődően a teológiai, egyháztörténeti munkákat gyűjtötte inkább. A könyvek tartalmán kimutatható nagyon erőteljes janzenista hatás is. (18)

Ez az állomány került tehát a szeminárium tanárainak és hallgatóinak használatába. Átadását azért is szorgalmazta, mert tisztában volt az oktatás számára rendelkezésre álló könyvek számának csekély voltával. 1790 szeptemberében dogmatikai, egyházi jogi stb. tankönyveket vásárolt, összesen 120 példányban a 40 kötet Szentíráson felül. (19)

Azt, hogy a gyűjtemény valóban az oktatás érdekeit szolgálta, jelzi, hogy pl. a Sancti Patres szakkönyveinek 42,7%-a, a világi történelemnek pedig 44,9%-a jelent meg 1775 után. Tehát Szily a legfrissebb könyvtermésből igyekezett gyűjteménye anyagát összeállítani a papnövendékek számára.

Az elsősorban oktatás céljaira vásárolt könyvanyag fokozatosan megkövetelte a több szempontú feltárás és visszakeresés lehetővé tételét. A kor katalógizálási megfontolásainak megfelelően először a tartalmi, majd a formai katalógusokat hozták létre. Ezek a katalógusok egymással szoros összefüggésbe kerülve valóságos rendszert alkottak. E katalógusokat vizsgálva megállapítható, hogy olyan rendszert hoztak létre, amely a kor szintjén képes volt válaszolni a könyvtár használóinak kérdéseire.

A püspök a könyvtár használatával kapcsolatban nemcsak a kölcsönzés tilalmát és a helybenhasználatot írta elő. A szeminárium hárszabályaiban kötelezővé tette a hallgatóknak, hogy szabadidejük egy részét a könyvtárban töltsék a nevesebb szerzők műveit tanulmányozva. Ezen túlmenően pedig „... sokféle könyvek ismeretét megszerezzék, azok között és különböző kiadásai között is különbséget tudjanak tenni”. (20) Vagyis kifejezetten könyvészeti ismeretek elsajátítását igényelte tőlük. Talán nem tévedünk sokat, ha ilyen igényei forrását római tanulmányaikban sejtjük.

A könyvtár jelentőségét tárgyalva mindenképpen utalni kell kézműipari kapcsolataira. A könyvkultúrában a szellemi és gyakorlati tevékenységek közötti átmenetet a könyvkereskedelem teremti meg. Szilynek magánkönyvtára gyarapítására Szombathelyen nem volt lehetősége. Ezért ügynökök útján igyekezett a számára fontos műveket beszereztetni. A viszonylag közeli Bécsben két ügynököt is megbízott vásárlások lebonyolításával, Pest-Budán pedig az Egyetemi Könyvtár igazgatójával, Schönwisner Istvánnal levelezett. Az 1786–1791 közötti kapcsolataiból mintegy 33 levél maradt fenn. Több írásában tudósítja Schönwisner Szilyt a megjelent munkákról, árverési hírekről, katalógusokat küld és természetesen

vásárol is. A levelezésből összesen 86 művet lehetett azonosítani, jobbára hittudományi munkákat. (21)

A különböző csatornákon Szombathelyre érkező könyvek egy része nem volt bekötve. A Szily által megvásárolt kötetek közül sokat egyszerűen átkötöttek, levéve eredeti kötésüket. Ezeknek a szemináriumi könyvtár számára készült kötéseknek jó része ma is megtalálható: több mint 800 darab. Teljesen azonos mustrakinccsel Zsoldos István és Hindringer Ferenc, két helyi kézműves alkotta őket. (22) Sok esetben csak a gerincet kötötték át a megállapított formára, hogy a könyvespolcon egységesen mutasson. Kettejükön kívül még Szentkirályi János ácsi születésű könyvkötő működött korszakunkban. (23) Az a tény, hogy Szombathelyen egyszerre három könyvkötő is talált elegendő feladatot és megélhetést egyidőben, a könyvkultúra elég magas fokát jelzi. A könyvkötők egyben papírt is árultak, kiegészítve keresetüket. A vízjelcek vizsgálata alapján úgy tűnik, hogy elsősorban a közeli lékai papírmalom termékeit terjesztették.

Ide kapcsolható Szily Jánosnak egy másik jelentős ténykedése: támogatásával és a vármegye hívására 1787-ben Siess Antal József soproni polgár a nyomdájával Szombathelyre települt. A nyomda ekkor még a szeminárium épületében nyert ideiglenes elhelyezést. Mind a város, mind a vármegye, de a püspökség által igényelt nyomtatványok előállítására is szükségessé tette, hogy nyomda létesüljön Szombathelyen. (24) A Siess nyomda 18 éves működése alatt hozzávetőleg másfélszáz nyomtatványt jelentetett meg. Szily szándéka az volt, hogy ezzel a nyomdával adatja ki Szombathely város történetét, de – nem tudni miért – elállt ettől a tervétől. (25) Magát a kötetet Schönwisner István írta meg, és a Trattner nyomdában jelent meg. A megjelentetés költségeit, amelyek majdnem 1000 forintra rúgtak, Szily magára vállalta. (26) Könyvek előállítását, kiadását más szerzők esetében is támogatta: pl. mecénásként segítséget nyújtott Révai Miklósnak és Rájnis Józsefnek munkájuk megjelentetéséhez. Végül megemlíthetjük, hogy figyelmét nem kerültk el az építkezések során előkerült római kori emlékek. Ezeket a régészeti tárgyakat gyűjteménnyé szervezve a püspöki palota földszintjén helyezte el, létrehozva ezzel az első magyarországi archeológiai múzeumot. (27)

A Szily János által Szombathelyen alapított könyvtár a város művelődési életének fontos és meghatározó eleme volt. Léte nem csupán a tanulók, tanárok, a városi értelmiség számára nyújtott ismeretszerzési lehetőséget, hanem hatással volt a nyomdászat, a könyvkötészet és a könyvkereskedelem szombathelyi meghonosodására is.

HIVATKOZÁSOK

- 1 Antalóczi Lajos: *A kétszázéves Egri Főegyházmegyei Könyvtár története 1793–1993.* = Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993. Emlékkönyv. Eger : Főegyházmegyei Könyvtár, 1993. 33. p.
- 2 Berlász Jenő: *Magyarország egyházi könyvtárai a XVI–XVIII. században.* = Régi könyvek és kéziratok. Szerk. Pintér Márta. Bp. : NPI, 1974. 224. p.
- 3 Horváth Tibor Antal: *Szombathely a XV–XVIII. században.* Szombathely : Panniculus, 1993. 64. p.
- 4 Takács I. Ince: *Sabaria Franciscana: A szombathelyi ferencesek története.* Szombathely : Panniculus, 1998. 169. p.

- 5 Kővári Ferenc: *A közoktatás és iskolaiügy története.* = Vas megyei helytörténeti tanulmányok. Szerk. Horváth Ferenc. Szombathely : Vas megye Tanácsa, 1958. 300. p.
- 6 Vecsey Lajos: *A szombathelyi királyi líceum alapítása és első évei 1793–1808.* = Vasi Szemle. 3. évf. 1–2. sz. (1936) 97. p.
- 7 Benda Kálmán: *A magyar köznevelés művelődési törekvései a XVIII. században.* = A Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve 7. Salgótarján : Múz. Ig., 1981. 89. p.
- 8 Géfin Gyula: *A szombathelyi egyházmegye története.* 1. köt. Szombathely : Géfin Gyula, 1929. 33. p.
- 9 Sill Ferenc: *A vasvár-szombathelyi székeskáptalan történetének vázlatja.* = A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve 1777–1977. Szombathely : Sz-helyi Egyházm. Hat., 1977. 218. p.
- 10 Lásd 4. sz. jegyzet. 230. p.
- 11 Tóth István György: *Mivelhogy magad írást nem tudsz...* Bp. : Tört. Tud. Int., 1996. 215–216. p.
- 12 Dobri Mária: *A 200 éves Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár alapítólevele.* = Vasi honismereti és helytörténeti közlemények. 1992. 1. sz. 6. p.
- 13 Zsámbéky Mónika: *Szily mecénási tevékenysége.* = Szily János Szombathely első püspöke 1735–1799. Szombathely : Egyházm. Hat., 1999. 65. p.
- 14 Dobri Mária: *Szily János alapítványa a székesegyházi könyvtár javára.* = Vasi honismereti és helytörténeti közlemények. 1999. 3. sz. 19–20. p.
- 15 Bitskey István: *Római hatások a barokk kori magyarországi főpapi könyvgyűjtésben.* = Kétszázéves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993. Emlékkönyv. Eger : Főegyh. Kvt., 1993. 83–84. p.
- 16 Lásd Géfin i. m. 33. p.
- 17 Fülöp Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban.* Bp. : Akad. K., 1978. 176. p.
- 18 Tóth Ferenc: *Szent Márton kultusza és Szombathely az elmúlt két évszázad tükrében.* Szombathely : Savaria Univ. Press, 1999. 71. p.
- 19 Lásd Géfin i. m. 2. köt. 184. p.
- 20 Sill Ferenc: *Szily János püspök könyvtáralapítása.* = Vasi Szemle, 47. évf. 1. sz. (1993) 99. p.
- 21 Dobri Mária: *A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár története 1791–1991.* = Vasi Szemle. 45. évf. 4. sz. (1991) 524–526. p.
- 22 Pataki László: *A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár története.* = A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve 1777–1977. Szombathely : Egyházm. Hat., 1977. 449. p.
- 23 Végh Gyula: *A soproni könyvkötők céh-könyve.* = Vasi Szemle. 3. évf. 4. sz. (1936) 230., 232. p.
- 24 Kuntár Lajos: *Szombathelyi nyomdák és nyomdászok.* Szombathely : Nyomdaip. Váll., 1969. 23–25. p.
- 25 Ecsedy Judit, V.: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézi sajtó korában. 1473–1800.* Bp. : Balassi, 1999. 209. p.
- 26 Sosztorics Ottó: *Szily, Schönwisner és Savaria története.* = Szily János Szombathely első püspöke 1799–1999. Emlékkönyv. Szombathely : Egyházm. Hat., 1999. 84. p.
- 27 Thomas Edit, B.: *Az 500 éves szombathelyi lapidárium története.* = Savaria. A Vas megyei Múzeumok Értésítője. 1. köt. Szombathely: Múz. Ig., 1963. 111. p.
- Pável Judit, S: *A szombathelyi Savaria Múzeum története.* = uo. 293. p.

Kalev fiát képek festik

Megnyitó

a *Kalevipoeg* – Egy ősi ész történet c.

kiállításához

(Országos Széchényi Könyvtár – 2003. június 20.)

Ha nem is lehetett mindig boldog, ám mindig büszke lehetett az a nép, amelynek kultúrájában van egy biztos kiindulópont, ahova minden művészetágazata is vissza-visszatérhet. Ilyen szerepe van az ész kultúrában a nagyszerű eposznak, a *Kalevipoegnek*. Ezt a tényt ismerik ők maguk, ismeri ezt a nagyvilág, és természetesen mi is jól ismerjük. Ugyanis „Kalev fia”, a *Kalevipoeg* már úgy másfél évszázada nálunk is otthon van.

Még meglepőbbnek tűnik ez az állítás, ha tudjuk, először csak 1839-ben fogalmazódott meg az a terv, hogy az ész népköltészet alkotásait gyűjtsék össze, és ezekből szerkesszenek egy eposznak tekinthető, összefüggő alkotást (az eredeti javaslat szerint német nyelven, nyilván azért, hogy a mű a nagyvilágba is eljuthasson). A javaslatot Friedrich Robert Faehmann tette, majd az ő halála (1850) után az Ész Tudós Társaság Friedrich Reinhold Kreutzwaldot bízta meg az eposz végleges formába öntésével. Ő folytatta is, meg is változtatta a korábbi tervet. Először 1853-ra készült el egy tizenkét énekes verses változat, amit azonban az orosz cenzúra nem engedett kinyomtatni. Ennek a tilalomnak a megkerülése végett 1855-ben új tervet dolgoznak ki: eszerint a *Kalevipoeg* „tudományos kiadásban” (vagyis nem mindenki számára!) jelenik meg, mindjárt német fordítással együtt. 1857 és 1860 között (a finnországi) Kuopiban és Dorpatban (= Tartu) több füzetben adják ki ezt (összesen 500 példányban). Az első, a nagyközönségnek szánt, csak az ész szöveget közlő kiadás 1862-ben jelenik meg, még mindig csak 1000 példányban. Ám az ész népi eposz diadalútja ezzel már megkezdődött.

A már említett „magyar meglepetés” abban áll, hogy nálunk Hunfalvy Pál már 1856-ban akadémiai felolvasást tartott *Az ész vagy viró irodalomról* címmel, amely azután az *Akadémiai Értesítő* 1857. évi kötetében volt olvasható. Honnan tudhatott még az első megjelenés előtt Hunfalvy az ész eposzról pontos tartalmi ismertetést adni? A titok nyitja nemcsak a magyar reformkor óta meglévő érdeklődés a finn *Kalevala* iránt meg a magyar reformkor óta meglévő érdeklődés az ész rokonnép irányában – hanem a kiváló finnugrista nyelvtudós, August Ahlqvist nagyszerű áttekintése „az újabb ész irodalomról” (*Viron nykysemnasta kirjallisuuudesta* – a *Suomi* c. finn irodalmi almanachban, 1855-ben). Hunfalvy „balt-tengeri” utazásának leírásából is tudjuk, ez a könyv kedves olvasmánya volt, amelyet még útjára is magával vitt. Sőt már ennél is korábban, 1853-as Kalevala-tanulmányában (ez Gyulai Pál akkor induló folyóiratában, a *Szépirodalmi Lapok* hasábjain látott napvilá-

got) is kivonatolja Faehlmann egyik németül közzétett (később nálunk obszcénnek tartott) népmondáját, amely az észti eposz egyik előzményének tekinthető. (A történet a Rauda patak eredetéről szól.)

Ezért mondhatjuk némi dicsekvéssel azt, hogy nálunk is 150 éve van itthon a *Kalevipoeg*.

Ami az észti eposz kiadásainak történetét illeti, ezt külön könyvben lehetne csak elmesélni. Szerencsére magyarul is olvashatunk erről, legutóbb Domokos Péter, jómagam, Fehérvári Győző könyveiben meg az észti irodalmat bemutató művekben. Még az itteni gazdag kiállítás is csak ízelítőt ad arról, otthon és fordításban hány-szor, hányféle nyelven jelent meg a remekmű. A magyarországi befogadás csak egy része a sikertörténetnek. Az itt láthatókhoz talán csak egyetlen további megjegyzést kell tennünk.

Köztudott, hogy nálunk két fordítás (Bán Aladáré 1928-ban, az akkori III. finnugor kongresszus alkalmából, majd Rab Zsuzsának Bereczki Gábor nyersfordítását alapul vevő teljes fordítása 1985-ben) jelent meg. Bán Aladár még élt, amikor, 1960-ban, a budapesti első „új” nemzetközi finnugrista kongresszus tiszteletére ismét megjelent az ő fordítása. Ez feltünteti, hogy Képes Géza „egybevetette az észti szöveggel” a fordítást. Minthogy közreműködhettem e könyv megjelentetésében, tudom, az eufémikus megnevezés mit is jelent valójában. Az Európa Könyvkiadó kiváló szerkesztője, Karig Sára – akinek ötlete volt az újrakiadás – átolvasta Bán szövegét és „hoporstalanította”, vagyis kérdőjeleket tett az érthetetlen, olykor nem is létező tájszavakat hozó szövegrészekhez. Képes ezeket próbálta kijavítani. Sajnos, sem Bán, sem Bán–Karig–Képes, sem Bereczki–Rab nem mindenben pontos. E magyar kötetekből hiányzik az Előszó (*Eesõna*), és az egyes részek tördelése is eltér a megszokottól. Például az *Ajánlás* nálunk négysoros strófékként jelenik meg, míg az eredetiben ez csak a beljebb kezdett sorokból vehető észre.

Minthogy manapság ennek semmi technikai akadályja nincs, érdemes lenne számítógéppel egy „összesített” magyar *Kalevipoeg-szöveget* elkészíteni, amely feltüntetné Bán fordításának változatait, és utalna a másutt megjelent, ide is tartozó magyar szövegfordításokra. A különben nem túl sikerült magyar illusztrációk is itt szerepelhetnének. Viszont, noha kerestem, nem találtam az 1960-as magyar kiadáson túl más magyar *Kalevipoeg-illusztrációt*.

Pedig, amint ezt itt jól láthatjuk, a *Kalevipoeg* az észti képzőművészetnek is talpköve. Az első, nagyszabású, illusztrált díszkiadás 1935-ben, az észti könyvnyomtatás 400. évfordulójára jelent meg: Kristjan Raud szénrajzaival és Hando Mugasto fametszet-díszítményeivel. (Megemlíthetjük azonban, hogy például iskolai kiadásokban már korábban is voltak illusztrációk, mint például az 1930-as kiadásban, amelyben E. Järv, K. Raud, A. Roosileht, A. Uurits, F. Viiralt illusztrációit vették át.) Raud illusztrációi később is többször megjelentek. Nem nehéz észrevenni, hogy mára ezeknek három szemantikai tartománya is van. Egyrészt az észti „hajdankort” jelenítik meg, ahogy az észti nemzeti tudatban ez a kép a 19. és a 20. században kialakult. Másrészt 1935-ben még a fiatal, életerős, önálló Észtország életérzését is tükrözik, főként abban, ahogy a képek monumentalizálják *Kalevipoeg* történetét. Újrakiadásuk pedig ezt az immár „két aranykort” tárta a nem mindig boldog utókor elé. Az itteni kiállítás zömmel a második világháború utáni illusztrációkból ad mutatót: természetesen nem a teljesség igényével. Mind a pontos szövegteljesítményeket, mind az átdolgozásokat láthatjuk. Aki ismeri a nagy-

szerű észrt grafika történetét az utolsó hatvan évben, jól tudja, hosszú ideig milyen végtelen szomorúság, reménytelenség volt e művekben észrevehető – a technikai bravúron is áttetsző módon. A *Kalevipoeg* amúgy is nemzeti szimbólumként még inkább alkalmas volt ilyen érzések meg a „mégis-morál” érzékeltetésére.

Akinek viszont a közelmúltban is módja volt látni az élő észrt művészetet, észrevehette, hogyan változott meg mindez az utóbbi másfél évtizedben. Nem problémák nélküli csodák országa a mai Észtország sem. Ám még szomszédaihoz képest is egyenesen elképesztő az a fejlődési iram, amely minden téren jellemzi ezt az országot. Nemcsak utolérték, olykor el is hagyták pályatársaikat. Egyetlen példa erre: a számítógépes államvezetés, az elektronikus kormányzás és politizálás ma itt a legfejlettebb az egész világon! Ehhez persze rögtön riadalom is társulhat: vajon ez a globalizálás nem jelent-e ugyanolyan nagy veszélyt az észrt szellemi szuverenitásra, mint korábban az idegen (dán, német, svéd, orosz) urak uralma jelentett? Azt ugyan nem hiszem, hogy az ilyen globális kihívások ellenében a folklór szövegeinek kiadása és illusztrálása eredményes védelmet nyújthat. Hogy a „Vaspatak” áradása ellen *Kalevipoeg* ma nemcsak köveket, hanem könyveket is sikerrel felhasználhat. Ám amíg olyan elevenséggel él ez a szóbeli és képbeli tradíció, ahogy itt látjuk, jó esélye van az észrt kultúra megmaradásának.

Az ideai esztendő Kreutzwald születésének 200., a *Kalevipoeg* első változata megszületésének 150. évfordulója. Ezért is járja be e kiállítás a világot éppen az idén. A kultúrát nem az évfordulók és kongresszusok hozzák létre. Ám fenntartják vagy fenntarthatják, kinyilvánítják és kinyilváníthatják. Fentebb azért is említettem meg, hogy a mi két *Kalevipoeg*-kiadásunk milyen két finnugor-kongresszushoz kapcsolódott. Ilyen értelemben a mostani kiállítás is több, mint imponáló könyvtörténeti, élvezetes könyvillusztrációs fórum. Nálunk biztosan több ennél: a „mi” 150 éves magyarországi *Kalevipoeg*ünk a mi nemzeti azonosság-tudatunknak is fontos része.

Voigt Vilmos

Új szerzemények és kiállítás az OSZK-alapító leszármazottainak dokumentumaiból

Az Országos Széchényi Könyvtár alapításának 200. évfordulójára *Kézirattárunk „A Széchényi-család történetének újabb dokumentumai a Kézirattár gyűjteményében”* címmel kiállítást rendezett néhány, az osztály törzsanyagából, illetőleg zömében a 2000 óta folyamatosan birtokunkba került családi irategyüttesből. Ez utóbbiak alapítónk, gróf Széchényi Ferenc legidősebb és legkisebb fia, Lajos és István ágán maradtak fenn. Nagyobb részüket az előbbi unokája, gróf Széchényi Viktor gyűjtötte össze a különböző leszármazási ágak tagjaitól, más részük eredetileg is ezen ág birtokában volt. Kisebb hányaduk gróf Széchényi István ifjabbik fia, Ödön és leszármazottai révén került a nemzeti téka tulajdonába. A dokumen-

tumok nem képeznek összefüggő levéltári egységet, hanem mozaikszerűen mutatják be egy-egy családtag életét, rokonsági kapcsolatait, társadalmi szerepkörét. A nemzetség a második világháború előtt íratta meg a család történetét Bártfai Szabó Lászlóval (1880–1964). Az összegyűjtött irategyüttesel gróf Széchényi Viktor megkönnyítette és segítette a történész munkáját. Ő maga is foglalkozott a família történetével, és kiadványaiban fölhasználta a kéziratokat.

A tárlaton az évfordulóhoz kapcsolódva bemutattuk a horpácsi könyvtár 1780-as, Hajnóczy-féle kéziratos jegyzékét, mely az egyik előzménye a gróf Széchényi Ferenc által a nemzetnek átadott, nyomtatott hungaricakötetek katalógusának. Az első nyilvános magyar nemzeti közintézmény, az Országos Széchényi Könyvtár alapításának dátuma és alapítólevelének kelte 1802. november 25. Az említett katalógus még a téka megnyitása előtt megjelent (1799–1800), s Széchényi nemcsak a hazai megyéknek, városoknak, püspökségeknek, káptalanoknak vagy magánszemélyeknek küldött belőle, hanem külföldön is számos tudományos intézet, gyűjtő és tudós részesült e kiadványból, amint ezt a köszönőlevelek sokasága tanúsítja. Széchényi ezzel ország-világ előtt bizonyítani akarta a magyarság kulturális életének folyamatosságát és a súlyos történelmi és politikai megpróbáltatások ellenére is megőrzött szellemi alkotóképességét.

A gyermekeit gondos nevelésben részesítő gróf természetesen kiskorú fiainak szintén adott egy-egy példányt e műből, részben hogy a haza és a nemzet javára hasonló nemes tettekre buzdítsa őket, részben hogy a család magas társadalmi állásából eredő kötelességeket is a szívébe véssze. Fönnmaradt a középső fiú, Pál és a legkisebb, István magyar nyelvű köszönőlevele, mely nemcsak az édesapjuk iránti szeretet és tisztelet bizonyítéka, hanem ellentmond annak a téves vélekedésnek is, hogy a család – különösen Széchényi István – nem tudott magyarul, csak később tanulta meg a hazája nyelvét. Inkább arról van szó, hogy a hosszas külföldi tartózkodás és katonai szolgálat után föl kellett frissítenie anyanyelvi tudását, illetőleg gazdagítania a közgazdasági szakkifejezések magyar megfelelőivel. Érdemes rá felfigyelni, hogy ekkor – s még később is – két „é”-vel írta a Széchényi nevet. Mátray Gábor – alapítónk legidősebb fia, Lajos egyik gyermekének nevelője, az Országos Széchényi Könyvtár harmadik igazgató őrje – szintén megemlékezett e kiváló és nemeslelkű arisztokrata család házában nemzeti légköréről, ahol magyarul beszéltek, s ahol rokonszenvvel fordultak a nemzeti zene és a népdalok felé. Alapítónk is írt és értett magyarul. Ennek bizonyítékául kiállítottuk az ifjabb Ráday Gedeonhoz szóló missilisét, melyben az idősebb Ráday halálát a családra és a tudományra nézve egyaránt fájdalmas veszteségként említi, valamint Sándor Istvánnak a grófhhoz intézett magyar nyelvű levelét, melynek dátuma megegyezik nemzeti könyvtárunk alapításának pontos keltével.

Istók Jánosnak (1873–1972) gróf Széchényi Ferencet ábrázoló, kisméretű bronz mellszobra s az ugyancsak általa készített bronz emléklakett alapítónk és József nádor arcképével már a 100. évfordulót idézte a tárlaton. A Magyar Nemzeti Bank által a 200. jubileumra kibocsátott emlékpénzérme Sz. Egyed Emma alkotása. [Az éremművész az érme előlapján a pálosok egykori pesti kolostorának barokk könyvtártermét, a nemzeti téka megnyitásának helyszínét mintázta meg, hátlapján pedig a Victorinus-corvina kötéstáblájának középdszét.]

A további válogatás a gróf Széchényi Zsigmondnétól és a Gróf Széchényi Alexandrától eredő irategyüttesből származik. Az előző két évben a Magyar Nemzeti

Múzeumban, illetőleg ugyancsak a kéziratári kiállítóteremben már jó néhány darabot bemutattunk belőlük, ezért 2002-ben arra törekedtünk, hogy az új vásárlás és ajándék még ismeretlen dokumentumait tárjuk a látogatók elé. Nem az alapítást vagy a könyvtár további fejlődését illusztráló anyagot, hanem a legidősebb fiú, gróf Széchényi Lajos és leszármazottai alkalomszerűen egybegyűlt családi kéziratait, fényképeit, nyomtatványait és gépiratait, majd pedig gróf Széchényi István és ifjabb fia, Ödön hagyatékának darabjait.

Gróf Széchényi Lajos (1781–1855), valamint második felesége, Wurmbrand-Stuppach Françoise grófnő (1797–1873) fényképe, egyik fiuknak, Dénesnek (1828–1892) a házasságáig levezetett családi genealógia részlete – mely a Széchényi, a Hoyos és a Festetics család rokoni kapcsolódását jelzi – indítja az utóbbi személyéhez fűződő bemutatót.

Széchényi Lajos szerepe kiemelkedően fontos a nemzeti könyvtár szempontjából, mert az ő 1827-es 10 000 ezüstitforintos alapítványának kamatai képezték 1867-ig a rendszeres vásárlások egyedüli pénzforrását. Bel- és külföldön kizárólag hungaricumokat vehetett a könyvtár: kéziratokat, metszeteket, nyomtatványokat, térképeket egyaránt.

Gróf Széchényi Dénes és felesége, Hoyos Mariette grófnő (1838–1967) egy-egy fényképe jelképezi a családi összetartozást. A horpácsi és somogyvári birtokain gazdálkodó gróf Széchényi Dénes kiváló lótenyésztő és lovas volt, újságcikkeket írt az ifjúság testi nevelésének és a görög helyett a modern nyelvek tanulásának fontosságáról. 1861-ben a nagymartoni kerület képviselőjévé választotta. Gyermekkorától kezdve rajzolt, főként lovakat, lovas jeleneteket. A hagyaték több albumát őrzi. Már fiatalon is gerincbántalmakkal küszködött, utóbb egy szerencsétlen lovasbalesetből tornagyakorlatok segítségével még fölépült, de a második baleset után nem tudott többé lóra ülni, ám egy maga szerkesztette ún. „fekvő-vagy heverő-kocsin” továbbra is „kilovagolt”. A korabeli tornajelenetek fényképein a különböző gyógyfogásokat és tornamozdulatokat szemlélhetjük. A lovaglás tudományáról ő írta az első magyar könyvet. A kocsizásról írott munkáit szintén bemutattuk. A fogathajtásnál a kettes és a négyes hajtási mód máig róla van elnevezve. Ez az ún. „Széchényi-szár”.

A nemzeti gyűlések 1902–1927 közötti jegyzőkönyve az összejövetelek témáiról, a családot és a nemzetséget érintő fontos eseményekről és közös határozatokról tájékoztat. Első kötetábláját a Széchényiek címere és jelmondata díszíti („Si deus pro nobis quis contra nos”). A nemzeti gyűlés rendszeres megtartásának gondolata éppen a nemzeti könyvtár alapításának 100. évfordulóján tartott ünnepségek idején merült föl. Attól kezdve a család seniorai évente családi találkozót tartottak. A jegyzőkönyvben éppúgy nyomon követhetjük Bártfai Szabó László (1880–1964) történész „A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története” című munkájának és a családi arcképalbum elkészültének fázisait, mint az elhunyt családtagok tervszerű föl kutatását és más kérdéseket, például a nemzeti sorsfordulókban való részvételüket. Az első világháborúban a család több tagja harcolt a fronton – a hősi halottakról és a kitüntetettekről szintén megemlékezik a jegyzőkönyv –, ezen kívül működtették az ún. Széchényi kisegítő katonai sebészszállító vonatot, amely orvosi ellátást is nyújtott, vagy ha arra éppen nem volt szükség, akkor étkeztetést biztosított a katonáknak. A család hölgytagjai (például gróf Széchényi Viktorné Ledebur-Wicheln Karolina grófnő [1875–1956]) vagy

Somssich Lászlóné Széchenyi Mária grófnő [1886–1976]) önkéntes ápolónőként vették ki a részüket az ország szenvedésének enyhítéséből.

A háború áldozatául esett, romba dőlt falvak helyreállítási munkálataihoz színtén csatlakozott a Széchenyi-nemzetség: Zemplénoroszi házainak újjáépítését vállalták. A falut utóbb a trianoni békeszerződés Csehszlovákiának ítélte. Nagycenk sorsa – a nemzeti könyvgyűjtemény egykori helyszíne – is sokáig bizonytalan volt, végül azonban Magyarországé maradt.

A jegyzőkönyv tanúsága szerint a család hűségesen követte gróf Széchenyi Ferencnek a leveleiben és végrendeleteiben kifejezett kérdéseit, gondoljunk csak István fiához írt intelmeire, amikor a legkisebb fiú 1817 tavaszán hosszabb külföldi útra indult: „Te, kedves fiam ... megáldattál jóságos teremtőd által. Kitűnő bizalmával helyeztet állásodra, hogy kegyelmét szétoszdad, gondoskodj a szegényekről, özvegyekről és árvákról. A pénz tehát csupán el van helyezve nálad s nem a te tulajdonod ... Alattvalóid verejtéke ez, némely beteg s szükségét, éhséget és szomjúságot szenvedő munkás könnyei tapadnak e pénzen. Hogy ezeket felszárítsd, a pénz jelentékeny részének az összes szenvedők atyja nevében, vissza kell kerülnie hozzájuk...”

A Széchenyiek – alapítónk szigorú meghagyása folytán – soha nem adták föl a család jogát a könyvtár tisztviselőinek jelölésére. Amikor 1923/24. folyamán újra tárgyaltak erről a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, a létrejött megállapodás csak a könyvtári állások betöltésére terjedt ki, hiszen azt Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója is tudta, hogy 1802-ben gróf Széchenyi Ferenc csak könyvtárat alapított, s ezért nem szólt bele soha a nádor és az országgyűlés által az 1808/VIII. törvénycikkkel létrehozott Nemzeti Múzeum ügyeibe. Hóman – történész és forrástisztelő ember lévén – tehát ilyen értelmű tervezetet készített, s az ennek alapján létrejött egyezség szövegét beillesztették a Múzeum, illetőleg az Országos Széchenyi Könyvtár szervezeti szabályzatába is.

Említettük, hogy gróf Széchenyi Viktornak köszönhető a dokumentumok összegyűjtése. Az ő főispáni és képviselői iratait, a Vörösmarty Körben elmondott beszédeit és az egyik –tréfás – nászbeszédét a meghívóval, valamint a nászmenet rendtartásával szintén bemutattuk kisebb fényképalbumoknak, a gróf utazási felvételeinek és más, apróbb fotóknak a társaságában.

Talán kevésbé köztudott, hogy Széchenyi István felesége, Sciler-Aspang Crescentia grófnő (1799–1875) is tanult magyarul. Alapítónk ugyanis nemcsak a fiaitól, hanem leendő menyecitől is elvárta a magyar nyelvtudást. Lajos fia jegyese, a Csehországból származó Clam-Gallas Aloisia grófnő (1778–1822) számára nyelvmestert fogadott, s előmeneteléről a tanárnak jelentéseket kellett küldenie neki. Két ilyen tájékoztatója fennmaradt a családi levéltárban (vö.: Fraknoi Vilmos: Gróf Széchenyi Ferenc 1754–1820. Bp., 1902. 301–302. p.). Crescentia – amint azt gróf Széchenyi Viktor megjegyzi említett 1931-es, a székesfehérvári Vörösmarty Körben elmondott beszédében, melyet a Csongor és Tünde kiadásának 100. évfordulója alkalmából tartott – Széchenyi István ösztönzésére szintén tanult magyarul, és Vörösmarty jelenlétében néhány versét el is szavalta, a költő nagy öröme. Ugyanebben a beszédében arról is szól, hogy Széchenyi István oly nagyra becsülte Vörösmartyt, hogy eszméinek terjesztésére lapot akart alapítani.

A tárlat a gróf Széchenyi Istvánt és leszármazottait érintő fontos irategyűttessel folytatódott. „A legnagyobb magyar” lelki üdvéért mondandó szentmise értesítője

mellett kiállítottuk gróf Széchenyi Béla egyik levelét Jókai Mór Nyolcz Széchenyi című versének másolatával:

*„Nyolczan emelték a ravatalt
mind Széchenyi sarjak.
Olyan terh vala ez, mit
egy ország népe se bír el...”*
(Részlet)

Lehetséges, hogy az idős Széchenyi Istvánt ábrázoló rajz nem az élő modelltől készült, hanem Hans Gasser (1817–1868) ismert portrészobrásról. Még Széchenyi István kezdeményezte az új nagyeceni templom fölépítését. Az ő, illetőleg a templom fölszentelésének emlékére adatta ki felesége XI. Ince pápa Széchenyi Pál pécsi püspöki megerősítését tartalmazó bulláját, melyet szintén a látogatók elé tártunk. Kítettük a budapesti Nemzeti Casinóban rendszeresen megtartott „Széchenyi-lakoma” egyik menükártyáját is a résztvevők autográf aláírásával és a díszes „Széchenyi-serleg” ábrájával.

A kiállítás következő darabjai a gróf Széchenyi István ifjabb fiára, Ödönre (1839–1922) vonatkozó anyagból valók, aki az 1862-es londoni világkiállításon kormánybiztosként képviselte Magyarországot. Ott tanulta ki a tűzoltás minden csínját-bínját, s a gyakorlati ismeretek mellé parancsnoki oklevelet is szerzett. Európa más országaiban szintén tanulmányozta a tűzoltóság szervezetét, a tűzrendészet és tűzbiztonság kérdéseit.

1867-ben saját tervezésű, Hableány nevű gőzhajójával a Duna–Majna–Rajna–Marne–Szajna útvonalon érkezett meg a párizsi világkiállításra, ahol elsőként Verne Gyula üdvözölte. A gőzösön III. Napóleon császár és Eugénia császárné is tett egy hajóutat. A hajót a párizsi világkiállítás aranyérmével tüntették ki, ő pedig a kontinens első áthajózásáért a Becsületrendet kapta meg. Tőle származik a budai siklónak (hegypálya) és a Sváb-hegyre vezető fogaskerekű vasútnak, a nép-, azaz munkásszállónak, a magántávírdának, a lóvasút helyett a sín nélküli gőzkocsi alkalmazásának és a Magyar Kereskedelmi és Iparegyesület létrehozásának a gondolata. Két szállodát építtetett a budai és a pesti Duna-parton, és ő alapította az Első Magyar Utazási Társaságot (1860). A Nemzeti Hajóegylet egyik vezéralakja és versenyzője. E sport népszerűsítésére írta a Hableány-polkát, a Regatta-négyest, a Katinka-keringőt és más darabokat. Egyébként több családtagtól maradtak fenn zenedarabok, így Széchenyi Ferentől és Lajostól is. A nemzeti könyvtár Zene-műtárában mindegyik föllelhető.

Gróf Széchenyi Ödön 1863-ban előkészítette a Budapesti Önkéntes Tűzoltó Egylet alapszabály-tervezetét, és személyesen gyűjtötte a működéshez szükséges pénzüsszeget. Az éppen Magyarországon tartózkodó Alexandre Dumas 110 frankot adományozott e nemes és hasznos célra, amit Széchenyi Ödön gavallérosan egy díszkard átadásával viszonzott.

Az önkéntes és hivatásos tűzoltóság – melynek parancsnoka lett – 1869/70-ben kezdte meg működését Pesten. 1871-ben megalakult a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség, melynek elnökévé választották. Abdul Aziz szultán 1874-ben hívta meg a konstantinápolyi tűzoltóság megszervezésére, majd 1878-ban utódja, Abdul Hamid török császári ezredessé, 1880-ban pedig pasává nevezte ki. Ez volt az

első eset, amikor keresztény ember az iszlám vallásra való áttérés nélkül kapta meg ezt a rangot. (Az 1848/49-es magyar emigráció tagjainak még át kellett térniük a magasabb katonai kinevezések elnyerése érdekében. Egyébként nagyapját, gróf Széchényi Ferencet szintén első külföldiként avatta a nápolyi uralkodó a Szent Januarius-rend lovagjává, és tüntette ki a rend csillagával.)

A japán kormány 1883-as meghívását az ottani tűzoltóság megszervezésére már nem fogadta el. 1899-ben a legnagyobb török kitüntetést, az Ozmanie-rend nagyszalagját kapta, 1912-ben a török tűzoltóezredek és a tengeri tűzoltózászlóalj főparancsnoka, török császári tábornagy lett. 1918-ban IV. Károly király a Vaskorona-rend I. osztályát adományozta neki. A tárlaton megtekinthették a látogatók a budavári sikló alapításával kapcsolatos kezdeményezését elismerő iratot; felkérését a török tűzoltóság megszervezésére; a „Servet” című konstantinápolyi napilap öt ünneplő 1899-es számát és a róla készült fényképet; a Francia Császári Becsületrendről szóló iratot; a porosz király által adományozott kitüntetésről szóló értesítést; útlevelét, továbbá az egri Önkéntes Tűzoltó és Mentő Egyesület hozzá intézett levelét Juszuif bej látogatásáról. E missilis rendkívüli érdekessége abban rejlik, hogy több száz évet ível át Dobó István fohászatától – melyben Gárdonyi történeti forrásokra hivatkozva az egész nemzet könyörgését és akkori érzésvilágát fogalmazta meg – a 19. század második feléig, és kitűnően érzékelteti azt a változást, amely nemcsak az 1552-ben hősiiesen védekező város, hanem Magyarországon lakosságának a felfogásában is végbement. Az egriek 1920-as, említett levelükben arra kéri gróf Széchényi Ödönt, hogy még sokáig végezze munkáját a „nemes török testvérnemzet”, a „dicső nemzet” körében. E felfogásbeli változás történelmi háttere a Rákóczi-, majd az 1848/49-es szabadságharc magyar emigránsait befogadó török gesztus; II. Abdul Aziz szultán 1869-es négy corvina-ajándéka, melyet azóta is az Országos Széchényi Könyvtár őriz, illetőleg II. Abdul Hamid szultán 1877-es, 35 darab kódexet tartalmazó adománya.

A Széchényiekkel rokoni, baráti, ismerősi viszonyban álló személyekről, valamint egykori birtokaikról (kastélybelső, kastélykertek) készült nagyobb méretű felvételekből is bemutattunk néhányat bekeretezve, üveg alatt. Szerepeltek a Hoyos rokonsághoz tartozó Orsini-k, a spanyol de la Romana-k, életképek, park-részletek, egy szép krétarajz és akvarellekről készült fényképek, például az ismerősi körbe tartozó velencei Pilat-család Franz nevű gondoliere-járól. Az ottani tettezősebb és előkelő családok általában saját gondolásokat tartottak, hiszen Velencében nem a hintó, hanem a gondola a fő közlekedési eszköz, s a kocsis helyett a csónakos szállítja az utasokat. Amikor gróf Széchényi Dénes feleségével Velencében tartózkodott, rendszerint Hoyos Mariette barátnőjének, Dolgorukij hercegnőnek a palotáját bérelték. Ilyenkor felfogadtak egy gondoliere-t, esetleg többet is, s ők, akárcsak a személyzet más tagjai, libériájukon a család színeit viselték. A Széchényiek családi színe a vörös és a kék. Az említett akvarellekről készült fotón Franz gondoliere teát tölt, valószínű tehát, hogy nemcsak sajkás feladatokat láttak el a gondolások, hanem más házi teendőket is. Nyilván voltak közöttük olyanok, akiket jobban megkedveltek. A hagyatékhoz tartozó egyik albumban szerepel például „Giacomo és Giuseppe” gondoliere egészalakos fényképe.

A tárlaton bemutatott és a hagyatékban található egyéb dokumentumokat gróf Széchényi Viktor fia, Zsigmond mentette és őrizte meg a második világháború, a kitelepítés, az internálás nehézségei között. További viszontagságok után gróf

Széchenyi Zsigmondné hűség és gondos őrizetéből, a nemzet és a haza iránti szeretetből vezetve, végül nem a világ különböző országaiban élő családtagokhoz került, hanem az Országos Széchényi Könyvtárba (fele részben ajándékozás folytán, fele részben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának jóvoltából). Ő beszélte rá gróf Széchényi Alexandrát, hogy ne külföldi aukciókra bocsássa a nála fennmaradt irategyüttest, hanem szintén a nemzet könyvtárában helyezze el, amit ő – egyetértve a nemes céllal – meg is cselekedett. A nemzeti bibliotéka így 200 év múltán is a Széchényi-családdal való tartós kapcsolattal büszkélkedhet, s ha az alapítás és a mostani jubileum közötti történetünket végigtekintjük, elmondhatjuk, hogy e kapcsolat – a történelmi vargabetűk ellenére – folyamatosságot mutat.

(A kiállítást rendezte: Dr. Fülep Katalin, Meggyesfalviné Ádám Ágnes, Horváth Ágnes restaurátorok, a Restauráló Laboratórium, a vári Könyvkötészet és Mikrofilm-tár és az asztalosműhely munkatársainak közreműködésével.)

Fülep Katalin

EBSCO folyóirat-adatbázisok országos körű használata

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma országos felhasználási szerződést kötött a magyarországi könyvtárak javára az EBSCO elektronikus adatbázis szolgáltatóval a 2003–2005. évi időszakra. A szolgáltatás keretében a következő egyidejűleg kereshető, angol nyelvű adatbázisok elérésére nyílik lehetőség:

Academic Search Premier
Business Source Premier
Masterfile Premier
Health Source: Nursing/Academic Edition
Health Source: Consumer Edition
Newspaper Source
Medline
ERIC.

A szolgáltatás kedvezményezettjei a nyilvános könyvtárak, a felsőoktatási könyvtárak és a nonprofit intézmények/szervezetek könyvtárai (intézeti, egyházi, múzeumi, kórházi stb.)

A szolgáltatás igénybevételével kapcsolatos teendőket (a könyvtárak tájékoztatása, a szolgáltatóval való kapcsolattartás) a NKÖM megbízásából a Könyvtári Intézet látja el.
Kapcsolattartó: Balogh Anna (abalogh@oszk.hu).

A jelentkezéssel és a használatl kapcsolatos részletes információ a Könyvtári Intézet honlapján olvasható: <http://www.ki.oszk.hu/ebSCO>

A magyar orvostörténeti irodalom 1715–1944

Az eredetileg orvosi végzettségű, enciklopédikus tudású *Németh László* az orvostörténetet a történelem egyik segédtudományának látta, amely azonban nemcsak színes adatokkal gazdagítja a históriát, hanem – és ez a fontosabb feladata – egy másik szempontból, egy másik magatartásból, életmegnyilvánulásból: a betegségből, pontosabban a betegséghez közelítő orvos problémafölvetéséből értelmezi a kultúra lényegét: „Az orvostörténet, mint az orvostudomány története, a kor elméleti leleményét, problémaforgató bátorságát mutatja meg; mint kiváló orvosok története, a szentek és vezetők mellett az egyes korszakok legracionálisabb alakjait” – írta *Orvostörténet és szellemtudomány* című, 1934-es tanulmányában. Az orvoslás, a gyógyítás többféle tudományterület szintézise, az európai újkortól alapvetően természettudományos alapozottságú, ám kezdeti, a mágiával, varázslással, vagyis a természetfölötti szférával való kapcsolatából sok mindent megőrzött; ha mást nem is, legalább a csodavárást, a gyógyulás hitét a legreménytelenebb helyzetekben. Racionalitás és misztika: az európai kultúra e kettős, összefonódó, egymást feltételező dichotomikus alapvonása (gondoljunk arra, hogy a középkori misztika egy időben virágzott a skolasztika racionalitásával, *Avilai Szent Teréz* kortársa *Montaigne*; *Swedenborg* egy időben élt *Voltaire*-rel) világosan kirajzolódik az orvoslás történetében. A görögöknél kialakuló két irányzat végső soron a mai orvostudományi paradigmákban is felismerhető. *Aszklépiosz* és a nevéhez köthető teória a gyógyítás nem természettudományos, kevésbé racionális elemeit hangsúlyozza, a különféle pszichoszomatikus orvosi iskolák képviselői a görög orvosisten kései utódai. Az aszklépiádákban, vagyis a gyógyító szentélyekben folyó inkubáció, a feltehetően hipnotikus eredetű és talán kábítószerekkel is elősegített templomi alvás mint terápia mellett kezdett kialakulni egy másik orvosi szemlélet: a Kr. e. V. században élt és egyébként nem kevésbé mitologikus személy, *Hippokratész* racionális, a tapasztalaton alapuló irányzata. Az „orvostudomány atyja” persze nemcsak a nevéhez kötött, 52 írást tartalmazó gyűjtemény révén emblematisztikus alakja a gyógyításnak. Személyéhez kapcsolja az utókor az orvoslás etikai követelményrendszerének megfogalmazását. A híres „Eskü” az egyik legbehatóbban elemzett orvosi forrás; nem véletlenül. Biztos, hogy nem egy személy és nem is egy időben állította össze; századok során, különböző korok etikai normáinak hatására alakult ki, végső formájában már a középkori Európa keresztény szellemiségét tükrözi az öngyilkosság segítésének (értsd: az eutanáziának) és az abortusznak a tilalmával.

Mennyi mindenhez kapcsolódik az orvoslás! A *Németh László*-i tézis nyomvonalán vázlatosan érintettük a mitológiát, a kereszténységet, az etikát, a kémiát, a fizikát – és még ezen kívül is mennyi kötődése van az orvostudománynak! Nem véletlen, hogy az orvostörténet-írás népszerű és fontos diszciplína, nehezen áttekinthető mennyiségű szakirodalommal. A magyarországi orvostörténetészek is gaz-

dag termést produkáltak az elmúlt századokban annak ellenére, hogy az orvostörténet intézményesülése legfeljebb csak néhány évtizedes múltra tekinthet vissza: 1951-ben alakult meg a Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár. (Létesítéséről színes apróságok olvashatók a közelmúltban elhunyt *Wix Györgyné A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952* című kötetében.) A változatos műfajú (és színvonalú) 1945-ig megjelent orvostörténeti publikációk adatainak regisztrálására vállalkozott új bibliográfiájában *Dörnyei Sándor*.

Dörnyei Sándor neve immár évtizedek óta szorosan összekapcsolódik az orvosi, orvostörténeti bibliográfiával. 1961-ben tette közzé az 1945–1960 közötti években megjelent történeti vonatkozású publikációk adatait összegző könyvet; folytatása 1970-ig kéziratban tanulmányozható. 1998-ban és 2001-ben hagyta el a nyomdát a Borda Antikvárium műves kiállítású sorozatában a *Régi magyar orvosdoktori értekezések 1772–1849* két vaskos kötete. (Az első kötet ismertetése a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1999. 9. számában olvasható.) A tavaly megjelent kötet méltó folytatása a szerző munkásságának. Ahogyan *Sándor István* neve fémjelzi a néprajzi bibliográfiát, *Kosáry Domokosé* a történettudományt, éppen úgy Dörnyei Sándor személye és orvosi bibliográfiái egyfajta szakmai etalonná váltak, válnak.

A kötet a *Gazda István* szerkesztette *Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára* elnevezésű sorozat részeként, a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Magyar Orvostörténelmi Társaság kiadásában jelent meg. 4513 számozott tétele „a hazai szerzőknek az egyetemes és a magyarországi orvostudománnyal, egészségüggyel foglalkozó munkáit” tartalmazza, megjelenési helytől és nyelvtől függetlenül. Az összeállító regisztrálta a külföldi szerzők magyar vonatkozású publikációit, és – válogatva – néhány magyarul olvasható fordítás adatai is bekerültek a bibliográfiába. A jelen kötet egyébként első része egy nagyobb vállalkozásnak: a következő tomusban kapnak majd helyet a gyógyszerészet múltjával kapcsolatos munkák adatai és a személyi rész, vagyis a jeles orvosok életművét elemző közlemények.

Minden szakbibliográfia összeállításának legfontosabb és rendszerint vitatható része a szakterület, a diszciplína határainak kijelölése és a szerkezeti elrendezés megválasztása. Esetünkben alig lehet „fogást” találni; Dörnyei Sándor az anyag fölényes ismeretének birtokában egyértelmű és világos szempontokat érvényesített a gyűjtés során: csak azoknak a közleményeknek adatait veszi számba, amelyek tárgyakat elsődlegesen történeti aspektusból mutatják be. A recenzens legfeljebb olyan orvosírók (pontosabban orvosi végzettségű írók) publikációinak adatait hiányolhatja, mint például *Csáth Géza*, aki az 1910-es években különféle lapokban apró egészségügyi, ismeretterjesztő cikkeket is közölt, bennük számtalan orvostörténeti aprósággal; magam a szakrend valamely részén helyet szorítottam volna Németh László népegészségügyi? szociográfiai? iskola-egészségügyi? alkattani? lát-leletének, *A Medve utcai polgárinak*; az irodalom és a pszichoanalízis kapcsolatát taglaló írói vélemények közé, *Kodolányi János, Bálint György* írása mellé *Illés Endre* 1936-os cikke is odakívánkozna (Freudizmus és irodalom, *Tükör*, 1936.). Persze ezek a szubjektív elemek valójában teljesen jelentéktelen apróságok, a recenzens egykori irodalmi érdeklődésének irányát jelző nosztalgiaik. Tárnyilagosan el kell fogadni Dörnyei Sándor véleményét, miszerint „válogatni kellett, s igyekeztünk azokat felvenni, amelyek a kutatás számára használható információkat tartal-

maznak.” Az általam reklamált írások – nem tagadható – a szűkebb orvostörténeti kutatások szempontjából aligha jelentenek fontos adalékokat.

Maga a szakbibliográfia a 4513 tételt három nagy szakrészbe sorakoztatja (általános, valamint korszak és orvosi szakterületek szerinti). Az egyes részek fejezetekre és alfejezetekre tagolódnak, a szerkezeti felépítés a jól tagolt tartalomjegyzék segítségével könnyen áttekinthető. A publikációk adatai csak egy, a legjellemzőbb helyen szerepelnek, a további tájékozódást a tételszámokra történő utalás könnyíti meg az alfejezetekben. Az önálló kötetekről közölt ismertetések adatait is egybe gyűjtötte az összeállító. A kötet végén egységes személy- és helynévmutató található, a szerzői nevek mellett a tételszám álló számjegyekkel, a címben, megjegyzésben szereplő személynevek és a földrajzi nevek dőlt számokkal olvashatók. A feldolgozott periodikumok jegyzékét terjedelmi okokból mellőzni kellett, elkészült viszont a leírásokban alkalmazott rövidítések jegyzéke. A kötet előszavát *Vizi E. Szilveszter* írta mint a Magyar Orvostörténelmi Társaság elnöke.

(Dörnyei Sándor: A magyar orvostörténeti irodalom. Piliscsaba – Bp., 2002, Magyar Tudománytörténeti Intézet – Magyar Orvostörténelmi Társaság. 455 p. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 29.)

Pogány György

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Könyvtári Osztálya

pályázatot hirdet az

„ÉV KÖNYVTÁRA”

cím elnyerésére.

A címre – amelynek díja 500 000 forint – a korszerű működési formákat alkalmazó, a használói igényeket kielégítő és magas szintű könyvtári szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak pályázhatnak. A pályázaton, típusától függetlenül, minden könyvtár részt vehet. A pályázatokat a NKÖM Könyvtári Osztályára kell beküldeni

2003. szeptember 20-áig.

A borítéokra kérjük ráírni: „Év Könyvtára”

A cím odaítéléséről a szakmai szervezetek képviselőiből összeállított bizottság dönt.

A kitüntető címet a Miniszter Úr nyújtja át.

Budapest, 2003. augusztus

NKÖM Könyvtári Osztály

Tisztelt Olvasó!

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a Pest Megyei Könyvtárral közösen a 2003/2004. tanévben is indítja könyvtárosasszisztens-képző (középfokú szakképesítést adó) tanfolyamát.

A szakképesítés OKJ azonosító száma: 52 8422 01, FEOR száma: 3711
A képzés a kötelező hétéves továbbképzési tervbe beilleszthető.

A TANFOLYAM HELYSZÍNE:

**Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár X/4. könyvtára
Budapest, X. kerület Szent László tér 7–14.
(Pataky Művelődési Központ)**

A TANFOLYAM IDŐTARTAMA ÉS ÜTEMEZÉSE:

**2003. szeptember 1-jétől 2004. júniusig, két félév;
előadások minden szerdán 9–15 óra között**

A KÉPZÉS DÍJA:

50 000 Ft (ÁFÁ-val és vizsgadíjjal együtt)

A VIZSGÁK IDŐPONTJA:

a második félév végén

A szakképesítés szakmai (vizsgáztatási) követelményeit a 9/2002. (IV. 5.) NKÖM rendelet tartalmazza. Gyakorlati vizsgára az a jelölt bocsátható, aki a szakmai gyakorlatot teljesítette, és azt a gyakorlóhely vezetője írásban igazolta. A könyvtári gyakorlat minimális időtartama: 30 nap.

A hallgatók számára irodalomjegyzéket, óravázlatot és vizsgafelkészítő konzultációt biztosítunk.

Kérjük, hogy a kitöltött jelentkezési lap eredeti példányát 2003. szeptember 15-éig levélben szíveskedjék eljuttatni Ságghi Ilona szakreferens részére. Cím: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.

Jelentkezési lap letölthető: www.fszek.hu címen; átvehető a FSZEK Központi Könyvtárában az információs pultnál, illetve a X/4. könyvtárban és a Pataky Művelődési Központ információs pultjánál nyitvatartási időben.

